

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií

JANA MUSÁLKOVÁ
III. ročník – prezenční studium

Obor: Vychovatelství

ŠIKANA JAKO SOCIÁLNĚ DEVIANTNÍ JEV, JEJÍ PROJEVY A PŘÍČINY
Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Holá, Ph.D.

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem zpracovala samostatně a veškerou literaturu, kterou jsem použila, jsem uvedla v závěru práce.

V Hlušovicích dne 30.3. 2010

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji vedoucí PhDr. Lence Holé, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Obsah	4
Úvod	6
1 Historie šikany	7
1.1 Historie šikany v zahraničí	7
1.2 Historie šikany v České republice	7
2 Agrese	9
2.1 Agresivní chování	9
2.2 Typy agresivního chování.....	10
2.3 Teorie vzniku agrese.....	11
2.4 Faktory ovlivňující agresi	12
3 Sociálně deviantní jevy v naší společnosti	14
3.1 Příčiny vzniku deviantních jevů	14
3.2 Základní teorie deviantního chování.....	15
3.3 Šikana jako sociálně deviantní jev	16
3.4 Vybrané sociálně deviantní jevy	17
4 Šikana	18
4.1 Šikana a agrese	18
4.2 Stádia šikany	19
4.3 Projevy šikany	19
4.4 Rozdíly v šikaně dle pohlaví a věku	21
4.5 Místa výskytu šikany	22
5 Příčiny šikany	25
5.1 Osobnostní faktory.....	25
5.2 Role rodiny	28
5.3 Kulturní faktory	29
5.4 Výchovně vzdělávací faktor	29
5.5 Vrstevnická skupina.....	30
5.6 Role školy	30
Praktická část	33
6 Úvod	33
6.1 Cíle výzkumu	33
6.2 Použitá metoda výzkumu a popis výzkumného vzorku.....	33
6.2.1 Výzkumná metoda.....	33
6.2.2 Výzkumný vzorek	34
6.3 Výzkumné otázky	35
6.4 Analýza a interpretace získaných dat.....	35
6.5 Závěrečná diskuze	49

Závěr	51
Použitá literatura	53
Seznam příloh	55
<i>Příloha č. 1 Dotazník na téma šikana</i>	<i>56</i>
<i>Příloha č. 2 Upravený dotazník</i>	<i>58</i>

Úvod

Šikana je velkým problémem současné společnosti. Je nutné, aby se jí zabývalo čím dál více odborníků. Při svém studiu jsem se setkala s poznatky od známých i méně známých pedagogů, psychologů i jiných znalců.

Do dnešní doby bylo vydáno mnoho publikací týkajících se oblasti šikany. Ve své bakalářské práci bych ráda dosáhla uceleného přehledu možných příčin a projevů šikany, který by mohl pomoci pedagogům i široké veřejnosti je rozpoznat. Dané téma jsem si vybrala proto, že jsem se sama ve svém životě setkala s mnoha druhy šikany. Poprvé se tak stalo na základní škole v Olomouci, kde jsem poznala nejen šikanu slovní, ale bohužel i fyzickou. Zaznamenala jsem ji také na střední škole, což se stalo jistě každému z nás. Mezi hlavní důvod, proč jsem si vybrala toto téma, je moje budoucí profese. Jako budoucí pedagogický pracovník se budu stýkat s lidmi, kteří šikanu zažili nebo zažívají.

Hlavním cílem mé práce je tedy charakterizovat šikanu jako sociálně deviantní jev, shrnout její projevy a příčiny.

Práci jsem rozčlenila do šesti kapitol. V první se budu věnovat historii šikany v České republice a zahraničí. Pokusím se zde také vypátrat první zmínky o šikaně. Druhá kapitola se týká agrese. Agrese a šikana bývají někdy zaměňovány, mým cílem je popsat, jak je lze od sebe odlišit. Dále zde zmíním, jaké existují typy agresivního chování, jeho příčiny a jak vůbec agrese vzniká, tedy jaké jsou její teorie. Následující kapitola bude zaměřena na sociálně deviantní jevy v naší společnosti a vysvětlím zde také, co se pod pojmem deviace skrývá, jaké jsou její příčiny a teorie jejího vzniku. V závěru kapitoly vyberu tři deviantní jevy, které se mohou objevit v souvislosti se šikanou. Ve čtvrté kapitole se dostanu k tématu šikana, tj. šikana jako agrese, kdy popíšu rozdíl mezi nimi, objasníme si různá stádia šikany a možná místa jejího výskytu. V předposlední kapitole se pokusím přinést ucelený přehled faktorů, které mohou ovlivnit vznik šikany a na všechny budeme nahlížet jak z pohledu oběti tak z pohledu agresora.

Podstatnou část mé práce tvoří praktická část, v níž jsem si stanovila za hlavní cíl zjistit projevy a příčiny vzniku šikany a za pomoci metody dotazníkového šetření u osob mezi 20 – 30 léty provedeme průzkum, s jehož závěry budete také seznámeni.

Základním zdrojem pro daný výzkum byly publikace např. od Michala Koláře; Pavla Říčana a Kateřiny Vágnerové. Tito autoři byli velkým přínosem v oblasti informací o šikaně. Další okruh literatury se týkal agrese, mezi nejvýznamnější řadím např. Iva Čermáka a Jana Poněšického. Poslední tematický okruh se zabývá pojmem deviace. Zde mi pomohly publikace např. od Michala Hrčky, Antonína Komendy a Jitky Skopalové.

1 Historie šikany

V následující kapitole přineseme přehled historie šikany. Rozdělili jsme ji na dvě podkapitoly, přičemž v té první se budeme věnovat historii šikany v zahraničí a ve druhé zase historii šikany v České republice. V literatuře jsme bohužel našli málo zdrojů, zabývajících se problematikou historie šikany.

1.1 Historie šikany v zahraničí

Ve starověkém Řecku se můžeme setkat s pojmem *ostrakismus*, jenž byl zaveden v roce 510 př. n. l. v athénské ústavě. V době starověkých Athén *ostrakismus* znamenal hlasování občanů (na základě rozhodnutí lidového shromáždění) pomocí hliněných střepek (řecky ostrakon) o tom, je-li někdo z nich nepřítelem státu a tedy má-li být vypovězen. Ten člověk, jehož jméno nejčastěji figurovalo na střepech, byl vyhoštěn z Athén na 10 let a nesměl se vrátit dříve pod hrozbou trestu smrti.¹

Ve středověku docházelo k šikanování ze strany starších nebo silnějších žáků. Pojem šikana byl nahrazen tzv. *pennalismem* nebo *faggingem*. Byly chápány jako „přijímání“ členů do okruhu starších a zkušenějších. Poté probíhal i v novější době, zejména v anglických ústavech. O těchto událostech se můžeme dočíst u řady romanopisců, např. u Williama Thackeraye a dalších.²

1.2 Historie šikany v České republice

První zmínku o šikaně jsme našli u doktora Michala Koláře. V roce 1975 se poprvé setkal s opakovaným lynčováním na internátu. Toto období bylo podnětem, aby se lidé začali zabývat školní šikanou. Stalo se tak v roce 1985, kdy začali vznikat první odborné články o šikanování. V roce 1990 se v České republice objevil metodický materiál „*Fenomén šikanování u dětí a mládeže*“. Rok 1995 je spojen s prolomením mlčení o tématu šikana.³ Od této doby se začínají objevovat mnoho publikací věnované šikaně. Léto 2000 je obdobím, které můžeme nazvat bodem zlomu. Dochází zde ke dvěma důležitým událostem. Tou první je vznik skupiny při Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) proti šikanování. Zpracovali Metodologický pokyn ministerstva školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2001. Od září roku 2000

¹ <http://www.prevko.cz/dite/co-je-sikana-a-co-muzu-delat> [cit. 23. 10. 2009]

² BENDL, S.: *Prevence řešení šikany ve škole*. Praha : ISV, 2003, s. 6.

³ *Školní šikanování*. Praha : Společenství proti šikaně, 2004, s. 10 – 11.

je na Ministerstvu vnitra zaregistrováno Občanské sdružení proti šikanování, jež vzniklo z iniciativy rodičů dětí, které byly ve škole šikanovány. Sdružení má za cíl pomáhat v jednotlivých případech šikany, avšak usiluje také o celkovou změnu přístupu k problematice šikany a k postojům institucí k jejímu řešení. V roce 2001 byla ukončena práce skupiny při MŠMT proti šikanování, daná problematika se však stala významnou součástí koncepce prevence sociálně patologických jevů dětí a mládeže v období 2001 – 2004.⁴

⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha : Portál, 2005, s. 200 – 203.

2 Agrese

Jedna definice vysvětluje pojem agrese jako „*vlastní agresivní chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit*“⁵.

Dle sociální patologie je agrese charakterizována jako „*porušení sociálních norem, jako chování omezující práva a narušující integritu sociálního okolí*“⁶.

Agrese je také chápána jako „*jakákoliv forma chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit*“⁷.

„*Agresivita je dispozice k agresivnímu chování. Je to osobnostní rys. Zatímco agrese je chápána jako chování.*“⁸

Jiná definice agresivity zní: „*Agresivita je pojímána v nejširším slova smyslu jako dispozice k agresivnímu chování. Člověk, který je nadán vysokou mírou agresivity, je často a velmi snadno v nejrůznějších situacích náchylný jednat agresivně.*“⁹

2.1 Agresivní chování

Chování bývá definováno jako „*vzorec motorických reakcí (pohybů), vytvářející smysluplný celek (strukturu pohybů) a sestávající z řetězů jednotlivých na sebe navazujících úkonů (dílků aktivit osoby jako celku)*“¹⁰. Specificky lidské formy chování nazýváme jednáním. V širším slova smyslu lze chápat chování a jednání jako „*zaujetí určitého vztahu v určité situaci*“¹¹.

Agresivní chování bývá definováno třemi způsoby. První definice agresivního chování zahrnuje „*bránění svých vlastních práv, takovým způsobem, jakým jsou ohrožována práva druhých*“. Druhá jej označuje za „*ignorování či odmítání potřeb, pocitů a mínění druhých*“. Poslední se vyznačuje „*expresí vlastních potřeb, pocitů a mínění nepřiměřeným způsobem*“¹².

Agresivní chování se lze naučit pozorováním a nápodobou. Čím častěji dojde k jeho posilování (zpevňování), tím frekventovanější bude její výskyt.¹³

⁵ VÁGNEROVÁ, K. *Minimalizace šikany : praktické rady pro rodiče*. Praha : Portál, 2009, s. 64.

⁶ FISHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie, analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha : Grada, 2009, s. 46.

⁷ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou : Fakta v. o. s., 1999, s. 12.

⁸ VÁGNEROVÁ, K. *Minimalizace šikany*, s. 64.

⁹ ČERMÁK, I. *Lidská agrese*, s. 13.

¹⁰ NEKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Academia : Praha, 1997, s. 21.

¹¹ Tamtéž. s. 21.

¹² Tamtéž, s. 205.

¹³ FISHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 52.

Člověk, který se agresivně chová vůči ostatním lidem, se nazývá agresor. Ten se úzkosti kontraficky brání. Pod pojmem kontraficky rozumíme, že „člověk má vlastně strach, ale nedá ho na sobě znát“¹⁴.

Obětí se stává osoba, která má například tyto vlastnosti: je osamělá, bez přátel, není schopná se přidružit, zaujmout ostatní, často odmítá násilí nebo má nízké sebevědomí.¹⁵

2.2 Typy agresivního chování

Dělení agresivního chování z pohledu sociální patologie¹⁶:

- 1) Zlostná agresivita – jedná se o afektivní jednání a způsob odplaty. Patří sem projevy zášti a nenávisti, které mají za cíl způsobit bolest. Tento způsob chování přináší vnitřní uspokojení.
- 2) Instrumentální agresivita – jde o prostředek k dosažení cíle, kterým může být ochrana vlastní osoby nebo svého majetku. Existuje zde určitá škála, která může růst od prosazení pozornosti, úcty až k chladnému dosažení spokojenosti.
- 3) Spontánní agresivita – způsobení bolesti zde přináší emocionální uspokojení a ukojení individuálních potřeb.

Další dělení je založeno na studiu chování zvířat, ukázalo se však být velmi užitečné pro porozumění lidské agrese¹⁷:

- 1) Predátorská agrese – jedná se o útočné chování zvířete proti přirozené kořisti, v našem případě tedy o mezidruhový typ agrese.
- 2) Agrese mezi samci – slouží k nastolení hierarchie dominantních a submisivních samců ve skupině.
- 3) Agrese vyvolaná strachem – ta vždy předchází v pokus o útěk.
- 4) Dráždivá agrese – je předcházena všemi živými i neživými objekty. Předpokládá se, že se jedná např. o frustraci, bolest, hlad, únavu či jiné stresory.
- 5) Mateřská agrese – tj. reakce matky v situaci ohrožení jejího mláděte.
- 6) Sexuální agrese.
- 7) Agrese jako obrana teritoria – tedy reakce na zrušení již vymezeného území.

¹⁴ KASTOVÁ, V. *Nebud'te obětí: žijte si svůj vlastní život*. Brno : Era, 2003, s. 62.

¹⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha : Portál, 1995, s. 37.

¹⁶ FISHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 52.

¹⁷ ČERMÁK, I. *Lidská agrese*, s. 10.

2.3 Teorie vzniku agrese

Informace týkající se základních teorií agrese se hledají velmi těžko. Přes veškerou snahu jsme se s dělením teorií setkali pouze v jednom zdroji a pokusíme se ho zde v krátkosti popsat.

Agrese, coby vrozená pudová síla

Konrad Lorenz (1903 – 1989) byl rakouský zoolog, který založil moderní etologii, a chápe agresi jako pudovou záležitost - neustále narůstající vnitřní napětí, které jednou dosáhne svého vrcholu a je třeba jej nějakým způsobem vybit. „*Tento biologický proces podle něho zajišťuje přežití individua i druhu a přispívá k selekci nejsilnějších.*“ Ve svém bádání v roce 1963 došel k závěru, že věří v sílu lidského rozumu a v moc selekce. Lorenz doufá, že si lidé uvědomí, že lepší je smířlivé a tolerantní spolužití než používání násilí.¹⁸

Sigmund Freud (1856 - 1939) byl zakladatelem psychoanalýzy. Ve své práci se pokoušel najít biologické kořeny agrese. Zabýval se vztahem mezi pudem k životu a ke smrti. Snažil se vysvětlit, jak se navzájem propojují a ovlivňují tyto dva pudy. Poukázal na to, že častá neřešitelnost a opakování stále stejných konfliktů v různých podobách může vést ke vzniku pudové teorie. Vysvětloval to pomocí toho, že člověk je ovlivňován vším, s čím do života přišel (genetika), ale také tím, co ho v životě potká.¹⁹

Agrese získaná v důsledku frustrací

„*Dle této teorie, by měla být připravenost k násilnému jednání slabší, čím méně frustrací zažije dítě ve výchově.*“ Ukázalo se však, že takzvaná antiautoritativní výchova bez frustrací agresi nevymítí, nýbrž ji spíše rozhojní. Autoři výše uvedené teorie tím chtěli říct, že agrese může být motivována různými biologickými potřebami. Tím, že jich člověk dosáhnout, vzniká určitá agrese. Dané tvrzení vzniklo prací šesti sociologů, přičemž nejvýznamnějším z nich je J. Dollard.²⁰

Smišený humanistický koncept Ericha Fromma

Erich Fromm (1900 –1980) pracuje s oběma předchozíma teoriemi, které spojil do jednoho celku. „*Zastává zde názor, že člověk je ve svém nitru dobrý. Avšak k uspokojení svých potřeb používá agresi.*“ Tuto využívá k překonání určitých překážek, které mu stojí v cestě.²¹

¹⁸ PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha : Triton, 2005, s. 23.

¹⁹ Tamtéž, s. 25.

²⁰ Tamtéž, s. 35-36.

²¹ Tamtéž, s. 41.

2.4 Faktory ovlivňující agresí

Příčiny vedoucí k agresivnímu jednání můžeme rozdělit na vrozené (neboli biologické) a získané (neboli sociální).²²

Biologické hledisko

Biologickou podmíněnost agresivního chování nelze opomenout. Některé studie přináší velmi málo důkazů pro dědičnost agrese, jiné naopak prokazují, že geny jsou z hlediska agresivního chování důležitější, než vlivy podobného prostředí. Vliv dědičnosti se nejnepříjemněji dokazuje studiem dvojčat, ta však musí žít ve stejném prostředí.

Mednick, odborník na agresivitu a kriminalitu, se spolupracovníky (1983, 1987) provedl rozsáhlý výzkum, ve kterém zjišťoval u všech dánských dětí adoptovaných v letech 1924 – 1947, kolikrát byly odsouzeny pro kriminální čin. Poté to srovnával s počtem odsouzených biologických i adoptivních otců. Ukázalo se, že procento je vyšší, by-li ve vězení jak adoptivní tak biologický otec, jehož vliv je však vyšší. Svůj výzkum uzavírá tím, že pokud se něco dědí, tak obecná tendence nerespektovat zákon. Z hlediska osobnostních dispozic jde o dědičnost impulzivity a dominance, které v příhodné kombinaci mohou podporovat projevy agrese.

Agresivní jednání u mužů souvisí s hladinou testosteronu, tj. hormonu, který se u nich vyskytuje. Řada výzkumů prokázala, že vysoká hladina testosteronu souvisí s protisociálním chováním. U žen se agresivní chování zvyšuje v období menstruace, kdy dochází ke snižování hladiny progesteronu.

Další biologické předpoklady mohou souviset také se změnou ve struktuře nebo funkci centrální nervové soustavy. Nemusí se tedy jednat o genetickou podmíněnost. Vyšší tendence k agresivnímu jednání může souviset s úrazem anebo onemocněním.²³

Sociální hledisko

Chování a vznik agrese u člověka ovlivňují různé sociální (vnější) faktory nebo sociální učení. Do vnějších faktorů patří rodina a způsob výchovy dítěte.²⁴ To může být vychovááno například autoritativně, ochranně, může být rozmazlováno apod. Dále zde lze zařadit i působení školy.²⁵ Od svého narození je člověk vystaven tlaku skupin, jejichž členem se postupně stává. O příslušnosti k ní rozhoduje sám jedinec anebo je přinucen sdílet určité

²² FISHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s.50.

²³ ČERMÁK, I. *Lidská agrese*, s. 15-19.

²⁴ Viz podkapitola 5.2 Role rodiny.

²⁵ Viz podkapitola 5.6 Role školy.

znaky daného uskupení.²⁶ Mezi další vnější faktory můžeme zařadit i vliv masmedií na vznik agrese, internetu, politiky či ideologie.

Jak na nás působí masmédiá? Skoro každá rodina má vlastní televizor a mnohde nejen jeden. A děti svůj volný čas vyplňují sledováním různých programů či filmů v něm. Dle průzkumu, který učinili G. Gerber a L. Gross, vyšlo najevo, že časté sledování televize má vliv na větší sklon k násilí.²⁷

Vliv internetu lze synonymicky označit za virtuální realitu. Přesná definice tedy zní: „*Virtuální realita je počítačem simulovaná skutečnost či generovaný svět, s nímž může uživatel vstoupit do interakce.*“ Virtuální svět je tvořen pomocí počítačových her jak pro jednu osobu, tak pro skupiny lidí, které jsou propojeny prostřednictvím počítačové sítě. Virtuální svět počítačových her je označován jako MUD (*Multi-User Dungeons*). Člověk může být v tomto světě prezentován jako hrdina či bojovník, avšak hráč má možnost neomezeně měnit svoji identitu. Jedinec pak mnohdy ztrácí přehled o tom, co je realita a co fikce.²⁸ S tímto pojmem také souvisí vznik kyberšikany, o které se zmíníme v jedné z následujících kapitol.

²⁶ Viz podkapitola 5.5 Vrstevnická skupina.

²⁷ JEDLIČKA, K. KLÍMA, P. KOŤA, J. PILÁŘ, J. *Děti a mládež v obtížných situacích*. Praha : Themis, 2004, s. 48.

²⁸ ČERMÁK, I. *Lidská agrese*, s. 101 – 103.

3 Sociálně deviantní jevy v naší společnosti

Slovo sociální deviace pochází z latinského *deviation*, v překladu znamená odchylku, úchylku. Jde v podstatě o jakékoliv jednání, které člověk dělá a porušuje tím společností stanovené normy.²⁹

Sociologie pod pojmem sociální deviace myslí „*jakékoliv vybočení (narušení) z kterékoli sociální normy, tedy nejen normy sankciované právně, nábožensky nebo morálně*“. Sociální deviaci tudíž nelze spojovat pouze s trestnou činností nebo s protispolečenským chováním.³⁰

Jiná definice, se kterou se můžeme setkat, zní: „*Sociální deviace je širší než sociální patologie. Je také neutrální. To znamená, že nevypovídá o tom, zda směr odchylky je pozitivní či negativní.*“³¹

Další termín, jenž bývá úzce spojován s pojmem deviace, je norma. Ta vznikla z latinského *norma*, což v překladu znamená měřítko.³² Objevuje se v podobě obecně sdílených pravidel chování, které mají normativní význam a jejichž chování je příslušným sociálním útvarem vyžadováno a vynučováno. Aby bylo dosaženo žádoucích účinků při osvojování těchto norem v procesu socializace, setkáváme se zde také s pojmem sankce, který pochází z latinského *sanctio*, a původně znamenal vyjádření pro potvrzení nebo schválení. Můžeme také narazit na termíny negativní a pozitivní sankce. Výsledkem negativních sankcí je trest jako postih za porušení normy. Za pozitivní sankce se označuje gratifikace neboli odměna.³³

Deviace bývá chápána jako pozitivní a negativní. Mezi pozitivní deviaci můžeme zařadit striktní dodržování pravidel (pravidel silničního provozu, abstinence, workoholismu, aj.). Negativní deviace bývá spojována s porušováním pravidel (korupce, rasismus, sekty, drogy, aj.).³⁴

3.1 Příčiny vzniku deviantních jevů

Při zkoumání vzniku deviantního chování nikdy nedojdeme pouze k jedné příčině. Často se jich objevují více a různě se kombinují. Příčiny můžeme rozdělit do pěti základních skupin³⁵:

- 1) Biologické příčiny – sem patří faktory genetické (vrozené vady, chromozomální abnormality), endokrinní (nedostatek či nadbytek některých hormonů), fyziologické poruchy, malformace a vývojové vady. Mohou vzniknout v období prenatálním

²⁹ FISHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 14.

³⁰ DUBSKÝ, J. URBAN, L. *Sociální deviace*. Plzeň : Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, s. 47.

³¹ KREJČÍŘOVÁ, O. SKOPALOVÁ, J. *Deviace a sociální patologie*, s. 40.

³² DUBSKÝ, J. URBAN, L. *Sociální deviace*, s. 25.

³³ KOMENDA, A. *Sociální deviace*. Univerzita Palackého : Olomouc, 1999, s. 14 - 15.

³⁴ DUBSKÝ, J. URBAN, L. *Sociální deviace*, s. 28.

³⁵ HRČKA, M. *Sociální deviace*. Praha : SLON, 2000, s. 21 – 22.

(genetické poruchy, infekce, trauma matky), perinatálním (porodní asfyxie, porodní krvácení) a v neposlední řadě v období postnatálním (encefalitida, tumory, mozkové poranění). Tyto vlivy nepůsobí izolovaně, nýbrž v kombinaci s jinými sociálními vlivy.

- 2) Psychologické příčiny – významnou roli zde hraje porucha socializace v raném dětství. Dále se uvádí poruchy komunikace mezi dítětem a rodiči a pozornost bývá věnována také rozvráceným rodinám, neúplným rodinám či doplněným. Deviantní chování také vzniká nápodobou chování dospělých. Důležitá je také citová deprivace dítěte.
- 3) Sociální faktory – mezi ně se řadí urbanizace, technologický pokrok, sociální i politické konflikty, sociální skupiny a subkultury podporující a odměňující porušování norem a zákonů, instituce a její zákonodárci apod.
- 4) Kulturní faktory – etnocentrismus, neznalost a xenofobie mohou vést k negativnímu označování (stigmatizaci) subjektů pocházejících z jiné kulturní oblasti. Tyto subjekty se můžou chovat v souladu se standartami své vlastní společnosti.
- 5) Situační faktory – tj. situace poskytující příležitost k deviantnímu chování či možnost uniknout sociální kontrole, situace zátěžové anebo situace, v nichž jedinec nemůže dosáhnout nějakého řešení nebo cíle. Deviantní chování může způsobovat také neznalost obsahu, významu a způsobu aplikace sociálních norem v konkrétní situaci.

3.2 Základní teorie deviantního chování

Teorie deviantního chování lze rozčlenit na 3 základní teoretické proudy³⁶:

- 1) Biologický – vychází z genetických, anatomických a fyziologických předpokladů.
- 2) Psychologický – klade důraz na osobnost člověka.
- 3) Sociologický – zdůrazňuje vliv prostředí a sociokulturních nebo skupinových faktorů.

Vzhledem k tomu, že se v této práci zabýváme šikanou jako sociálně deviantním jevem, se zaměříme na sociologický proud. Přinášíme zde dělení čtyř základních obecných teorií deviantního chování.³⁷

- 1) Teorie kulturního přenosu – deviantní chování je naučené stejným způsobem, jako chování konformní. Je naučené pomocí interakce s jinými lidmi. Patří sem například Sutherlandova teorie diferenciální asociace.
- 2) Teorie strukturálního tlaku – v každé společnosti vznikají situace nebo dlouhodobé stavy, na něž určitá část populace reaguje chováním odchylným od normy. Patří sem například Durkheimova teorie anomie.

³⁶ DUBSKÝ, J. URBAN, L. *Sociální deviace*, s. 57.

³⁷ Kolektiv autorů, *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha : SLON, 1997, s. 16 – 17.

- 3) Kontrolní teorie – vysvětluje deviantní chování oslabením nebo absencí sociální kontroly. Zde patří například Mertonova teorie adaptivních mechanismů.
- 4) Etiketizační teorie – deviance je chápána jako výsledek efektivního označování některých lidí za devianty jinými sociálně významnými lidmi. Tato teorie patří mezi nejnovější ze všech čtyřech výše zmíněných.

Následně byly všechny teorie deviantního chování rozděleny na tři tzv. čisté typy³⁸:

- 1) Teorie „kinds-of-people“ – ve společnosti existují určité typy či druhy lidí, kteří mají tendenci volit chování, jenž vybočuje z normy.
- 2) Situační teorie – ve společnosti existují situace, na které člověk reaguje deviantním chováním.
- 3) Konjunktivní teorie –ta tvrdí, že v některých situacích se určitý druh lidí bude chovat specifickým způsobem.

3.3 Šikana jako sociálně deviantní jev

Jak jsme v úvodu řekli,³⁹ deviance se dělí na pozitivní a negativní, kam dle našeho úsudku patří také šikana. V literatuře zabývající se sociální deviací jsme se dočetli, že k negativní deviaci dochází, když se vyskytne jakýkoli negativní jev. Tím jsou všechny projevy v chování, které se odchyľují od daných norem, především norem morálních. Toto jednání může mít projevy v podobě drobných prohřešků, vzpurného chování nebo jednání, které je asociální. Jako příklad asociálního chování se uvádí i šikana.⁴⁰

Co si představit pod pojmem asociální chování a morální normy? Asociální chování je druh společenského chování, které je charakteristické pro osoby nebo skupiny lidí, jež žijí na okraji a těžko se přizpůsobují všeobecně uznaným vzorcům chování a zvyklostem. Patří sem například výtržnictví, záškoláctví, šikana.⁴¹ Termín norma jsme již vysvětlili v úvodu.⁴² Pojem mravní norma znamená „závazné pravidlo chování specifikující morálku, ukazující význam či nezastupitelnost její sociální funkce.“⁴³

V jiné literatuře se můžeme dočíst, že šikana se řadí mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině. Šikana je také jednou z forem syndromu CAN (*Child Abuse and Neglect*), který je řazen do deviací.⁴⁴

³⁸ Kolektiv autorů, *Sociální deviance*, s. 19 – 20.

³⁹ Viz kapitola 3 Sociálně deviantní jevy v naší společnosti.

⁴⁰ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly se sociálních deviací*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 3.

⁴¹ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001, s.33.

⁴² Viz kapitola 3 Sociálně deviantní jevy v naší společnosti.

⁴³ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly*, s. 5.

⁴⁴ BENDL, S. *Prevence řešení*, s. 26.

3.4 Vybrané sociálně deviantní jevy

V následující kapitole popíšeme tři námi vybrané sociálně deviantní jevy, které se často souvisí se šikanou.

Delikvence

Ta se může objevit u aktérů šikany. Nejčastěji se delikventního chování dopouští agresor. Slovo delikvence pochází z latinského *delinquere*, což by se dalo přeložit jako provinit se. Zahrnuje činy, které nejsou tzv. jinak trestné a patří sem například přestupky, trestná činnost osob ve věku mladších 15 let apod. Delikvence je širší pojem než kriminalita. Označuje činnost porušující nejen právní, ale i společenské, tedy širší normy. Takové jednání se vztahuje i na děti a mladistvé, kteří se tak stávají delikventy.⁴⁵

Alkoholismus

Alkoholismus, tj. nadměrné či pravidelné používání alkoholu.⁴⁶ Slovo alkohol pochází z arabského *al-kahal* a původně znamenalo vinný extrakt vyráběný alchymisty.⁴⁷ Právě on může být také jedním z důvodů, proč se agresor dopouští šikany. Požívání alkoholu se projevuje uvolňováním psychického napětí, zlepšuje se nálada nebo se zvyšuje pocit sebejistoty. Lidé závislí na alkoholu jsou často velmi nervózní, bojí se něco udělat. Když se však posilní nějakým alkoholem, tyto stavy odezní. Agresor šikany tak může pod vlivem alkoholu jednat jinak, než se normálně chová, ztratí například určité zábrany.

Homosexualita

Toto slovo vzniklo z řeckého *homos* neboli stejný a z latinského *sexus* neboli pohlaví. Jde o sexuální orientaci vůči osobám stejného pohlaví. Existují dvě možné orientace. Jednak vztah mezi ženami, který se označuje slovem *lesbismus* a pochází s řeckého ostrova Lesbos. Druhou možností je vztah muže a muže. Setkáváme se zde s označením *gay*. Toto slovo pochází z anglického slova *gay* znamenající veselý a bezstarostný.⁴⁸ Homosexualita může ovlivňovat vznik šikany, neboť je zde určitá jinakost člověka. Více si o ní řekneme v jedné z dalších kapitol.

⁴⁵FISHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 156.

⁴⁶ Tamtéž, s. 100.

⁴⁷ DUBSKÝ, J. URBAN, L. *Sociální deviace*, s. 98.

⁴⁸ Kolektiv autorů, *Sociální deviace*, s. 74.

4 Šikana

V této kapitole se zaměříme na problematiku šikany a její souvislosti s agresí, šikany jako sociálně deviantního jevu, na stádia šikany a její odhalení. Vyjasníme si základní rozdíly šikany mezi oběma pohlavími, různými věkovými kategoriemi a dále si řekneme možná místa výskytu šikany.

4.1 Šikana a agrese

Šikana vznikla z anglického slova *bullying* a bývá definována takto: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“⁴⁹

Šikana pochází také z francouzského slova *chicane*, což znamená „*zlomyslné obtěžování, týrání, zužování, pronásledování, byrokratické lpění na předpisech*“⁵⁰.

V literatuře se můžeme setkat s definicí šikany, která pochází z Velké Británie: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo.*“⁵¹

Důležité je pochopit rozdíl mezi šikanou a agresí. Agrese je projevem jednorázového hrubého chování, zato šikana je dlouhodobým a opakovaným týráním. Ve své praxi se můžeme setkat také s pojmem *teasing*, pod nímž se ukrývá nevinné škádlení mezi dětmi. Když dotyčného člověka upozorníme na jeho agresivní chování vůči druhým lidem. Argumentuje tím, že oběti nechtěl způsobit žádný stres a také už ji potom nešikanuje.⁵² Šikana nastává tehdy, když si je agresor plně vědom důsledků svého chování.⁵³

Abychom pochopili tento fenomén, budeme se zabývat třemi hledisky chápání šikany⁵⁴:

- 1) Šikanování jako nemocné chování – neboli patologické chování - hlavní rysy lze popsat takto: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“

⁴⁹ MARTÍNEK, Z. KAMENIČKOVÁ, P. *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. Praha : Národní institut pro další vzdělání, 2008, s. 5.

⁵⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana*, s. 25.

⁵¹ Tamtéž, s. 26.

⁵² KAMENIČKOVÁ, P. MARTÍNEK, Z. *Agrese a agresivita*, s. 4.

⁵³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 27.

⁵⁴ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách : příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha : Portál, 1997, s. 20-26.

- 2) Šikanování jako závislost – vzniká zde velmi silná vazba mezi agresorem a jeho obětí. Oběť tento vztah chápe jako kamarádství a agresora a jeho chování obdivuje. Je zde rozdělení na silné a slabé jedince.
- 3) Šikanování jako porucha vztahů ve skupině – jde o onemocnění celé skupiny. Součástí šikany není jenom agresor a oběť, ale i celé okolí, ve kterém se šikana děje. Například to může být třída a spolužáci, kteří jsou svědky šikany, ale přesto nic neřeknou.

4.2 Stádia šikany

V literatuře se setkáme s pojmem vývojové stupně šikany nebo také skupinová dynamika šikanování⁵⁵:

- 1) Zrod ostrakismu – do tohoto stupně spadají ti, kteří se nachází na tzv. sociometrickém měřítku na nejnižších pozicích (outsider, černá ovce).
- 2) Fyzická agrese a přitvrzování manipulace – zde se vyskytuje jeden agresor, který útočí jakýmkoliv způsobem na oběť. Vzniká tam, kde děti spolu tráví více času (např. na výletě, ve škole, na brigádě apod.).
- 3) Klíčový moment – Vytvoření jádra – v této fázi již začínají spolupracovat dva a více agresorů a oběti si vybírají podle určitého systému.
- 4) Většina přijímá normy agresorů
- 5) Totalita neboli dokonalá šikana – normy agresorů jsou přijaty a respektovány všemi. Setkáme se s kategoriemi otrokář a otrok. Agresoři se označují za nadlidi či krále. Ostatní je ve všem poslouchají. Tento stupeň chování se nejčastěji vyskytuje ve věznicích, výchovných ústavech apod.

4.3 Projevy šikany

V literatuře se objevuje několiké dělení projevů šikany. Například se mluví o tzv. Trojdimensiální mapě, člení projevů na přímé a nepřímé, fyzické a verbální, aktivní a pasivní. Různou kombinací těchto tří dimenzí vzniká osm různých druhů šikanování⁵⁶:

- 1) Fyzické přímé aktivní - bití, fackování, odřeniny, modřiny.
- 2) Fyzické aktivní nepřímé – oběti se ničí oblečení a osobní věci.
- 3) Fyzické pasivní přímé – útočník brání oběti, aby dosáhla svého cíle, např. nenechá ji učit, sednout si na židli, atd.
- 4) Fyzicky pasivně nepřímé – agresor nedovolí oběti odejít ze třídy, odmítá splnit požadavky, které jsou kladeny na oběť (např. jít nakoupit, jít do kabinetu, apod.).

⁵⁵ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování*, s. 31.

⁵⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 32.

- 5) Verbální aktivní přímé – různé nadávky, zesměšňování, urážení oběti.
- 6) Verbální aktivní nepřímé – agresor rozšiřuje pomluvy, patří sem i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
- 7) Verbální pasivní přímé – agresor ignoruje oběť, neodpovídá jí na pozdrav ani na otázky.
- 8) Verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti, která byla neprávem nařčena z něčeho, co neudělala.

Dalším dělením projevů šikany je více přehledné a také snadněji zapamatovatelné⁵⁷:

- 1) Škádlení – tj. verbální násilí. Jde o nejnebezpečnější a často nejdéle probíhající formu šikany. Škádlení se může týkat vzhledu, sexuality a sociálního přijetí. Mezi hlavní projevy řadíme posměšky, urážky, slovní požadavky, hrozby, obtěžování po telefonu aj.
- 2) Vylučování ze skupiny – je založeno na společenské manipulaci a může být vyjádřeno otevřeně (nechceme, abys tady seděl) anebo pomocí skrytých narážek (výhrůžné postoje, hroživá gesta, ukazování, výsměch, šeptání s ostatními, vylučování obětí z plánů celé třídy).
- 3) Fyzické napadání – spočívá v pravidelném napadání někoho slabšího. Může jít o přímou agresi (bití, kopání) anebo nepřímé útoky (gesta, narážky, pronásledování), chytání oběti za oblečení či jeho trhání anebo vyvolávání rvaček.
- 4) Obtěžování – opakované dotěrné otázky, prohlášení nebo útoky týkající se sexu, pohlaví, rasy, náboženství či národnosti. Napadání sexuálními gesty, vynucená fyzická blízkost a dotýkání, chytání či štípání, stahování kalhot, atd.

Mezi typické znaky, které poukazují na šikanu, přičemž některé jsou rozeznatelné na první pohled, jiné nikoli⁵⁸:

- 1) Fyzické příznaky – postrkování, vrážení, bouchání, špatné spaní, noční můry, pobledlost, napjatost či rozčilení, modřiny po těle, škrábance, řezné rány...
- 2) Akademické příznaky – dítě začne mít problém s učením, neúčastní se činnosti třídy, školní prospěch se zhoršuje, chybí mu motivace...
- 3) Emocionální příznaky - úzkostlivost, vystresovanost, napjatost, smutek, sklíčenost, plačtivost, sebepodceňování.
- 4) Společenské příznaky – jedinec je terčem výsměchu, bývá vystaven škádlení, je společensky izolován, vždy je ve všem poslední (např. ve výběru do skupin), v rodině se chová problematicky nebo šikanuje své sourozence atd.

⁵⁷ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*. Praha : Ikar, 2009, s. 26-29.

⁵⁸ Tamtéž, s. 45-46.

4.4 Rozdíly v šikaně dle pohlaví a věku

Při studiu literatury jsme se setkali s tvrzením, že šikany se dopouští chlapci i dívky rovným dílem, stejně jako se obě pohlaví mohou stát obětí. Často se oběťmi šikany stávají agresori anebo naopak.⁵⁹

Chlapci, kteří šikanují, si chtějí vybudovat pověst. Jejich chování lze mnohdy přirovnat k lovcům, jenž se soustřeďují na svou fyzickou zdatnost a dále na to, jak ji dát co nejvíce najevo. I přesto šikanu a agresivní chování často popírají.

Dívky se naopak snaží svoji pověst uchránit, a proto mají často sklon chovat se jedovatě vůči ostatním lidem. U dívek převažuje psychická forma násilí, ony se ani nepokouší šikanu krýt, spíše doufají, že ji ostatní vycítí.⁶⁰

Výzkum, který byl uskutečněn ve Skandinávii a u nás, přinesl jiné zjištění, než jsme uvedli výše. Toto zjištění říká, že u dívek je výskyt šikany nižší než u chlapců. Dále se ukázalo, že dívky v ČR šikanují třikrát častěji než dívky ve Švédsku či Norsku.⁶¹

S vlivem pohlaví souvisí i věk, tj. člověk se může stát obětí šikany v kterémkoliv věku. Nejčastěji se však obětí nebo iniciátorem šikany stává dítě, které prochází pubertou a adolescencí. Nejhorších rozměrů nabývá šikana na konci prvního stupně a na začátku druhého stupně základní školy. Dítě v období dospívání musí čelit mnoha vývojovým změnám.

Chlapci i dívky intelektuálně, sociálně, rozumově i citově rostou a dospívají různým tempem. Toto dané tempo může ovlivnit vznik šikany u iniciátorů.

Dospívající si musí odpovědět na následující body⁶²:

- 1) Kdo jsem – každý z nás se musí smířit sám se sebou, musí poznat kým je a vytvořit si identitu, neboť jedině jeho vlastní spokojenost omezí u něj možnost výskytu šikany.
- 2) Zapadám sem – Ve školách se často tvoří tři skupiny lidí. Tu první tvoří žáci úspěšní, populární a drsní, do druhé patří neoblíbení, černé ovce či outsideři (tato skupina je většinou odmítána) a v poslední skupině, jsou průměrní žáci. Důležité je, aby si dospívající uvědomil, kam patří a měl by tedy věnovat pozornost své vrstevnické skupině.

⁵⁹ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 30.

⁶⁰ Tamtéž, s. 30.

⁶¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 48.

⁶² FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 193-196.

4.5 Místa výskytu šikany

Při studiu literatury se setkáváme nejčastěji s popisování šikany ve škole a školských zařízeních. Mimo jiné se šikana může vyskytovat i na jiných místech nebo v určitém prostředí. Přinášíme vám jedno dělení, se kterým jsme se setkali.⁶³

Šikanování v rodině

Týrání a šikanování spolu úzce souvisí. Vyskytuje se i v rodině, která také může být příčinou jejího vzniku u oběti anebo agresora.⁶⁴ Můžeme to dokázat na jednom případu, s nímž jsme se setkali v literatuře. Otec svého syna každý den a ve stejnou dobu nutil uklízet, tedy vždy na večer vycházel věci se skříní a syn je musel poskládat a uklidit.

Šikanování ve škole

Třída je místo, kde dochází nejčastěji k šikaně, právě zde může dojít ke kombinaci zneužití a šikanování. Pro lepší pochopení si uveďme příklad. Došlo k případu, kdy se ve třídě nacházeli dva outsideři. Jeden se učil karate a většinou byl vyprovokován, aby napadl svého spolužáka a ten pak skončil v nemocnici na chirurgii.

Vedle studentů se agresorem může stát i učitel. Někdy si toho není plně vědom.⁶⁵

Šikanování na učilištích

Šikana se vyskytuje jak na středních či vysokých školách, nejvíce se však objevuje na učilištích. U učňovských šikan nalezneme prvek tzv. utahujícího šroubu, jedná se tedy opakovaný čin, jehož frekvence se zvyšuje.

Šikanování ve věznicích

K velkému rozvoji šikany dochází také v uzavřených institucích s autoritativním režimem, jakou je kupř. věznice. Vězeňská komunita je velmi strukturovaná, společenská prestiž je zde dělena na vězeňské krále a černé ovce. Niže postavení jsou často nuceni k posluhování a mnohdy také bývají vystaveni fyzické i sexuální agresí. Obětí se zde nejčastěji stává člověk, který je ve vězení pro ublížení nebo za sexuální zneužívání dětí.

⁶³ CAPPONI, V. NOVÁK, T. *Sám proti agresí*. Praha : Grada, 1996, s. 46-48.

⁶⁴ Viz podkapitola 5.2 Role rodiny.

⁶⁵ Viz podkapitola 5.4 Výchovně vzdělávací faktor a 5.6 Role školy.

Mobbing

Slovo mobbing jako první začal používat rakouský etolog Konrad Lorenz. Slovo mobbing, odvodil jej z anglického výrazu „*to mobb*“, což znamená napadat, útočit. Na Lorenzovu práci navázal práce Heinze Leymanna, který se ve své lékařské praxi lékaře a psychologa věnoval zejména pacientům s komunikačními a vztahovými problémy na pracovišti.⁶⁶

Leymann definoval mobbing jako „*negativní formy komunikace, které jsou zaměřeny vůči určité osobě (ze strany jedné nebo více jiných osob), velmi často přetrvávající po delší dobu, a kterými je charakterizován také vztah pachatele a jeho oběti*“. Mobbing je tedy systematické intrikování ze strany spolupracovníků.⁶⁷

Bossing

Bossing je systematické šikanování ze strany vedoucího⁶⁸. Jiná definice říká: „*Nadřízený útočí na své zaměstnance*.“ V opačném případě, kdy podřízený napadají svého vedoucího, se nazývá staffing.⁶⁹

Šikana v armádě

Šikanu v armádě chápeme jako nutné zlo, kterým si musí projít každý nováček (bažant). Má charakter určitého rituálu. Je zde zvykem, že každý nováček je šikanován po určitou dobu a po jejím uplynutí automaticky přechází ke starším a zkušenějším. Poté on sám opět šikanuje příchozí nováčky. Některé výzkumy ukazují, že se šikanou se v základní službě setkalo 96% vojáků.⁷⁰

V předchozím dělení postrádáme jeden důležitý typ. S rozvojem elektronických prostředků se můžeme setkat s pojmem kyberšikana nebo kybernetšikana.⁷¹

Kyberšikana

Jak jsme již řekli, kyberšikana je druh šikany, který využívá elektronických prostředků (mobilní telefony, e-maily, pagery, internet, blogy) a můžeme se s ní setkat kdykoliv a kdekoliv. Velmi rychle se šíří a může dosáhnout větších rozměrů než obyčejná šikana. Dle výzkumů se uvádí, že 40% obětí se nikdy nedozví, kdo je šikanoval. Technicky zdatný agresor je schopen

⁶⁶ SVOBODOVÁ, L. *Nenechte se šikanovat kolegou: mobbing – skrytá hrozba*. Praha : Grada, 2008, s. 19-20.

⁶⁷ BEŇO, P. *Můj šéf, můj nepřítel?*. Šlapanice : ERA, 2003, s. 9.

⁶⁸ Tamtéž, s. 10.

⁶⁹ SVOBODOVÁ, L. *Nenechte se šikanovat kolegou: mobbing – skrytá hrozba*. Praha : Grada, 2008, s. 19.

⁷⁰ BENDL, S. *Prevence řešení*, s. 17.

⁷¹ VÁGNEROVÁ, K. a kolektiv. *Minimalizace šikany*, s. 92- 95.

své jednání správným způsobem dostat na internet nebo jiným způsobem rozšířit. Přímé projevy této šikany se nevyskytují, což znesnadňuje její odhalení ze strany školy nebo rodičů.

5 Příčiny šikany

Šikana se objevuje v kontextu vzájemně propojených systémů. Zahrnují se zde např. systém školský, stát, kultura nebo systém rodinný.⁷² Existuje mnoho různých příčin vzniku šikany a právě těm se budeme v následující kapitole věnovat. Rozdělili jsme ji do šesti podkapitol, v každé z nich se danou problematiku pokusíme přiblížit příčiny šikany. Je důležité, abychom tyto příčiny pochopili neboť teprve poté můžeme přijít na to, jak bránit jejímu vzniku nebo jak vhodně zasáhnout, když už se šikana objevila.

5.1 Osobnostní faktory

Představují osobnostní charakteristiky iniciátorů a obětí šikany a jejich vzájemný vztah. Iniciátor šikany je vlastně agresor neboli původce šikany.⁷³ Vyskytuje se zde hra na silné a slabé jedince.⁷⁴

Osobnost je výsledkem působení společnosti na člověka, které je nejvíce znatelné již v období dětství. Osobnostní faktory nebo rysy jsou individuální pro každého člověka. Pojem osobnostní rysy zavedli R. Linton a A. Kardiner.⁷⁵

Oběť chápeme ve dvojitým smyslu. Jednak jako dar božstvu, například zvíře nebo majetek, a pak jako oběť trestného činu, týrání, zneužívání nebo zanedbávání. Člověk se tedy stává obětí sociopatogenního nebo deviantního chování.⁷⁶

Agresor

Existuje mnoho důvodů, proč děti šikanují jiné děti. Objevují se odhady, že z deseti šikanujících chlapců se šest stane zločinci.⁷⁷ Agresor je jedinec, který je vždycky ten silnější. I když silnější není, pokouší se strach před sebou i před ostatními schovat. V jejich chování je nápadná velká touha po moci a krutost vůči ostatním jemu slabším.⁷⁸ Další typické znaky agresora jsou např. touha po pomstě, po pozornosti, postavení či slávě. Využívání druhých k tomu, aby dostali, co chtějí.⁷⁹

⁷² FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 49.

⁷³ Viz podkapitola 2.1 Agresivní chování.

⁷⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 84.

⁷⁵ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, s. 178.

⁷⁶ Tamtéž, s. 173.

⁷⁷ TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí, jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníky*. Praha : Portál, 2001, s. 44.

⁷⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 85.

⁷⁹ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje? : rady jak zvládat malé tyrany*. Praha : Pragma, 2000, s. 26.

Setkali jsme se s více kategorizacemi agresorů. První druh představují⁸⁰:

- 1) Mořský krokodýl – agresori takového typu jsou mimořádně nebezpeční. Jejich chování je kruté vůči ostatním lidem i vůči zvířatům, je ovlivněno výchovou. Žádný agresor se agresorem nenarodí, agresivní chování se může vyskytnout až kolem 2. roku života. Naštěstí, se tento typ se vyskytuje jen ve velmi malém procentu, častěji toto chování převažuje u chlapců než u dívek.
- 2) Ptáčci zpěváčci, co si hrají na dravce – tito agresori nemají v úmyslu někomu ubližovat, většinou omlouvají svůj čin slovy, že neměli v úmyslu někomu ubližovat, že to dělali jen z legrace, nebo že se oběť hry účastnila dobrovolně. Agresor se tak chová, protože chce zapadnout do party, být vlivný či oblíbený, nudí se nebo jenom hledá nějakou zábavu.

Další dělí agresory do tří základních skupin⁸¹:

- 1) Narušený vztah k autoritě, někdy je zapojený do gangů. Jeho typické projevy v chování jsou např. hrubost, impulsivnost, kázeňské problémy. Jeho způsob šikany je velmi tvrdý a s nikým a s ničím nemá lítost.
- 2) Objevuje se zde někdy sadismus v sexuálním smyslu. Mezi jeho typické projevy patří např. slušnost, kultivovanost, úzkostlivost. Jeho způsob šikany je skrytý, mnohdy se odehrává bez přítomnosti svědků.
- 3) Často oblíbený a vlivný člověk. Tento typ je označován jako „srandista“, tj. šikanuje pro pobavení ostatních i sebe.

Zvláštním typem agresora je **nohsled**. On sám není iniciativní při napadání oběti, ale k šikaně se připojuje z konformity, tj. přizpůsobí se většinovým nebo dominantním názorům, tedy ze strachu, aby se on sám nestal obětí šikany.⁸²

Osobnostní charakteristiky agresora⁸³:

- 1) Výraz obličeje – projevuje se například zlostně, panovačně, zamračeně, zle, chladně.
- 2) Řeč těla – projevy síly a hrozby například bušení pěstí, ruce v bok, ruce zkřížené na prsou, vypnutý hrudník, sebejistá chůze.
- 3) Slovní projev – používá slova útočná, zlá anebo taková, která děsí.
- 4) Chování – násilné činy, hrozby, nepřátelství.

⁸⁰ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 41-43.

⁸¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*, s. 55-56.

⁸² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, s. 33.

⁸³ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje*, s. 36-37.

Oběť

Obětí není žádný defektní jedinec, ale spíše nejslabší ze slabých jedinců v dané skupině (např. ve škole). Tito jedinci neumí skrývat strach jako ostatní jedinci, jejich bojácnost a zranitelnost je příliš viditelná a když se tito dostanou do střetu, často propadají panice, hrůze, výčítkám svědomí. Oběť, která přitahuje násilí, nemusí být vždycky fyzicky slabší nebo nemusí mít žádný handicap, zpravidla však bývá méně zdatná než agresor, který si ji vybere.⁸⁴

Osobnostní charakteristiky obětí⁸⁵:

- 1) Výraz obličeje – je ustrašený, bázlivý, stydlivý, křehký, slabý, smutný, lítostný.
- 2) Řeč těla – paže svěšené ochable podél těla, pokleslá ramena, třes, skloněná hlava, chvějící se nohy, rozklepaná kolena, špičky nohou obrácené k sobě, pohled sklopený dolů, celkové příkrčení.
- 3) Slovní projev – prohlášení typu - dám ti cokoliv, jen mě nebij; řeknu to na tebe mamince; ano, jsem smradloch a můžu za to dostat tu čepici. Jsou to projevy, z nichž je možno zaslechnout: cítím se vůči tobě podřízeným, jsi silnější a lepší než já.
- 4) Chování – tiché, stydlivé, nadměrně ohleduplné jednání, neupoutávání pozornosti na vlastní osobu.

Reaktivní oběť

Je to typ člověka, který se střídavě stává obětí a agresorem. Má minimální zájem o ostatní, jeho sebevědomí je velmi nízké a zažívá různé obtíže v sociálních situacích. Reaguje tak na osobní, rodinné nebo jiné problémy současné i minulé a to tím způsobem, že začne být agresivní, místo toho, aby se choval asertivně.⁸⁶

Důležitou roli pro předpoklad, že se dotyčný stane obětí nebo agresorem šikany, hraje⁸⁷:

Sebevědomí

Pokud se člověk sám přijímá takový, jaký je, má zdravou sebeúctu a snadno navazuje vztahy s ostatními, je zde velmi malá pravděpodobnost, že by se stal obětí šikany. Pokud dítě má nízké sebevědomí, cítí se špatně ohledně toho, kým je a v jednom kuse sám sebe kritizuje, je pravděpodobné, že se stane obětí šikany. Agresor vycítí „tajemství“ obětí. Je důležité, aby si člověk udržel svoje sebevědomí a nikým, ani ničím si ho nenechal snížit. Šikana nás totiž připravuje o sebevědomí a o naši sebeúctu.

⁸⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 87.

⁸⁵ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje*, s. 40.

⁸⁶ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se brání šikaně*, s. 60.

⁸⁷ Tamtéž, s. 187-189.

Provokace

Oběť, která je šikanována, občas pocítuje nutkání zbavit se napětí tím, že zaútočí na agresora. Její napjatost, hyperaktivita, frustrace či podrážděnost, představují pro útočníky terč. Negativní zpětné vazby oběti snižují již tak nízké sebevědomí, zhoršuje situaci a vede k další šikaně. Někdy se dokonce může stát, že učitelé, kteří nevědí o předchozí situaci, můžou označit samotnou oběť za viníka šikany.

5.2 Role rodiny

U většiny agresorů se projevují známky citové deprivace nebo subdeprivace. Tito děti nemají ohled na slabší děti. Nedostatky ve výchově mají určitá specifika. Když se dítě často setkávalo brutalitou a agresivitou rodičů. Tak svým chováním rodiče napodobují a chovají se stejně vůči ostatním lidem. Menší skupina dětí prošla tzv. vojenským drilem, to znamená určitá výchova dětí, která je vedena přísně a důsledně. Dítě má nedostatek lásky a prostoru pro své uplatnění.⁸⁸

Hlavní způsob, jak rodina ovlivňuje své dítě a jeho vyrůstání, je výchovný styl rodiny. Na výchovném stylu rodiny závisí, jak se dítě bude chovat k ostatním lidem a také, jak dítě ostatní přijmou. Často se u obětí setkáváme s hyperprotektivní neboli nadměrně ochrannou výchovou matky. Otec často chybí nebo nezasahuje do výchovy dítěte. Dalším typem bývá neurotická výchova, to znamená, že v rodině se vyskytuje porucha sebehodnocení, zvýšená úzkost a špatná komunikace mezi členy rodiny.⁸⁹

Důležité také je, v jaké rodině dítě vyrůstá. Když vyrůstá v rodině, která je několikrát slepována kvůli dětem, vycítí to a stává se, že mu klesá sebevědomí a má méně energie na řešení školních problémů. Špatně na dítě působí také problémy v rodině. Tyto problémy se například týkají rodičů a řešení jejich problémů (např. rozvody, krize, hádky, domácí násilí) V některých rodinách je velkým problémem chování prarodičů. Tito prarodičové často pokrývají rodičovskou autoritu. Dítě rozmazlují, dovolí mu dělat vše, co ho napadne. Nebo na druhou stranu se k dítěti chovají moc ochranně. Chtějí dítě za každou cenu před vším chránit.⁹⁰

Jedním z faktorů vzniku šikany může být i úmrtí blízké osoby. Je těžké všeobecně odhadnout dopady úmrtí na chování jedince. Když nám umře člověk, na kterého jsme byli zvyklí, a který nám byl blízký. Může se stát, že se za jeho smrt budeme určitým způsobem mstít nebo na druhou stranu se z jeho smrti nebudeme moc vyrovnat. Můžeme se vztáhnout do sebe (uzavřít se do sebe) a tímto můžeme být více ohroženi šikanou.⁹¹

⁸⁸ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*, s. 64.

⁸⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, s. 95.

⁹⁰ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 54-57.

⁹¹ TRAIN, A. *Nejčastější poruchy*, s. 38.

V literatuře se můžeme setkat s pojmem speciální dítě. Toto dítě přišlo na svět po mnoha pokusech o otěhotnění, po mnoha potratech apod. Dítě, které tímto způsobem přijde na svět, bývá velmi ochraňováno rodiči, prarodiči apod. Rodina se takto chová například proto, že dítě potřebovalo velmi mnoho péče, když bylo malé. Rodičům tato péče přetrvává do současné doby. Z dítěte se proto stává dobrý cíl pro agresory.⁹²

5.3 Kulturní faktory

V poslední době je v naší republice velmi rozšířený pojem multikultura, která podporuje různorodost a odlišnost lidí. Někteří dospělí však šikanují nebo nepřijímají ty, kdo se od nich nějakým způsobem liší. Tímto způsobem chování mají velmi negativní vliv na dítě. Dítě si myslí, že toto chování je normální, chová se podobným způsobem. Dochází tak k napodobování chování dospělých.⁹³

Když dítě, které pochází z jiné země, jehož kultura se odlišuje od té naší. Chová se jiným způsobem. Společnost po něm však požaduje, aby se včlenil do kultury většiny. Musí přijmout všechny jejich zvyky a svých původních se vzdát. Děti, které jsou hrdé na své kulturní dědictví, se málokdy stanou terčem šikany, mnohdy prohlašují: „Jsem hrdý na to, že jsem muslim“ nebo „Tak je moje máma židovka, a co má být!“ Některé jedince může upozornění na jejich odlišnost uvést do rozpaků. Právě oni se můžou stát snadnou obětí šikany.⁹⁴

5.4 Výchovně vzdělávací faktor

Šikanování se odehrává také v prostředí škol a školských zařízení. Pro vznik šikany je důležitý i přístup a vzdělanost všech pedagogických pracovníků, kteří se objevují ve školských zařízeních.

Pedagogičtí pracovníci a jejich chování velmi ovlivňuje vznik šikany, neboť většina pedagogů nebyla pro boj se šikanou prakticky ani teoreticky vybavena. Jejich dosavadní pedagogické vzdělání neposkytuje ucelené poznatky o problematice šikanování, pedagogové se často nedozvídají o šikanování v jejich skupině. Většinou se na povrch dostanou pouze závažné případy. Je důležité aby pedagog došel dostatečnou průpravou a byl schopen účinně bojovat proti šikaně a v případě jejího výskytu účinně zakročit.⁹⁵

Vznik šikany může ovlivnit i motivace pedagoga. Můžeme se setkat se silnou, ale i velmi slabou motivací k práci. Zájem o povolání vychází např. z potřeby moci, autority, ovládnutí, příkazování, manipulací či trestání. Motivace některých pedagogů je totožná s motivací

⁹² FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 198.

⁹³ Tamtéž, s. 50.

⁹⁴ Tamtéž, s. 192-193.

⁹⁵ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*, s. 21.

iniciátorů šikanování. Takto zaměřený pedagog nepřímo, ale účinně, podporuje vznik šikanování.⁹⁶

5.5 Vrstevnická skupina

Vrstevnická skupina může být označována jako referenční skupina, která je významným činitelem socializace. Socializace je v nejširším smyslu slova formováním a růstem osobnosti pod vlivem rozmanitých vnějších podnětů, tedy působení všech věcí, rostlin, zvířat i lidí, které člověka obklopují. Tento činitel může být tvořen jednotlivcem, skupinou nebo různými organizacemi. Referenční skupinu zahrnují nejen členské skupiny, k nimž jedinec patří, ale i nečlenské skupiny, k nimž by chtěl či nechtěl jedinec patřit.⁹⁷

S vrstevníky může každý jedinec testovat hranice pravidel, a zkusit, co vše si může dovolit a kam až může svým způsobem chování zajít. Důležité je, jakou referenční skupinu si člověk zvolí. Někteří se snaží identifikovat s vynikajícími lidmi, kteří něčeho v životě dosáhli, jiní se stávají závislí na delikventech nebo agresorech. Když se člověk dostane do této skupiny, je velmi pravděpodobné, že se setká s delikty nebo se šikanou. Postupem času ho referenční skupina ovlivní tak, že sám bude porušovat daná pravidla chování např. začne krást, šikanovat.⁹⁸

Na vrcholu společenského žebříčku stojí parta výřečných, sportovních či drsných lidí. Na středních příčkách se nachází většina lidí a poslední, ta nejméně populární skupina, se shromažďuje v zóně odmítnutých. Lidé používají kolektiv ostatních, aby určili své společenské postavení. Dochází zde k formování rolí a statusů. V některých školách se děti uchylují k šikaně proto, aby si udržely svoje sociální postavení.⁹⁹

5.6 Role školy

Hlavním „nástrojem“ pedagoga při ovlivňování skupiny a jednotlivců je jeho osobnost. Vznik a rozvoj šikany můžou sami učitelé nevědomě podpořit svým způsobem chování. Většinou jsou to nezralí pedagogové, kteří nemají mnoho zkušeností. Je důležité, aby ve škole existovala jasně daná pravidla chování a aby tyto pravidla byla dodržována.¹⁰⁰

Důležitý je způsob vystupování vedení školy. Má-li škola zodpovědného ředitele, který je silnou a vůdčí postavou, šikana se ve škole často nevyskytuje. Je-li ředitel agresivní nebo pasivní, otvírá cest pro vzniku šikany.¹⁰¹

⁹⁶ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*, s. 61.

⁹⁷ JEDLIČKA, K. KLÍMA, P. KOŤA, J. PILÁŘ, J. *Děti a mládež*, s. 37.

⁹⁸ Tamtéž, s. 44-45.

⁹⁹ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje*, s. 53-54.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 50. Více o roli pedagoga viz kapitola 5. 4 Výchovně vzdělávací faktor.

¹⁰¹ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 53.

V literatuře jsme narazili na následující možnosti přístupu škol k výskytu šikany¹⁰²:

- 1) Nevidím zlo – nedělám nic - šikana má v mnoha školách tradici. Její projevy bývají horší, protože škola ji toleruje, popírá anebo proti ní nic nedělá. Učitelé často nemají přehled o skutečném stavu šikany na jejich škole. Agresoři vědí, že jim jejich počínání projde, protože škola nezasáhne. Proto děti postupně přestanou případy hlásit.
- 2) Neslyším zlo – povrchní snahy - školy někdy mají na papíře školní program boje proti šikaně. Čas od času pozvou nějakého odborníka, aby promluvil ke studentům. Stává se často, že nutí oběť a agresora aby „si to vyříkali“ v učitelově kabinetě. V omezeném rozsahu poučují o šikaně personál, studenty i rodiče. Mnoho škol se také úmyslně vyhýbá slovu „šikana“, protože se bojí negativní publicity, které by jim o mohlo přinést.
- 3) Nemluvím zlo – konzistentní účinná opatření k omezení šikany - školy si uvědomují, že k šikaně dochází a že situace vyžaduje řešení. Spolupracuje na tom celý učitelský sbor, žáci, rodiče i okolí školy. Škola má jasnou strategii se které vyhází. Snaží se vytvořit harmonické prostředí, kde je každý uznáván a jedná se s ním s respektem.¹⁰³

Někdy se můžeme stát obětí šikany pouze proto, že jsme se narodili jiní. Určitým způsobem se odlišujeme od ostatních a tím můžeme přilákat pozornost agresora.

Mezi dva hlavní problémy, které se vyskytují ve školním prostředí, se řadí¹⁰⁴:

Problémy s učením

Do této skupiny patří všechny dysporuchy (dyslexie, dysgrafie, dysmuzie, apod.), které jsou dány zděděnými geny nebo problémy v těhotenství matky. Dítě, které má poruchu učení, potřebuje specializovanou pomoc odborníků. Často má ve škole určité úlevy (více času na písemky, ústní zkoušení, apod.) a učitelé jejich výsledky ve škole známkuje jiným způsobem. Děti jsou na svoje problémy citlivé, může se stát, že si poznámky na toto téma ze strany spolužáků vysvětlí jako útok na svou osobu a zareagují agresivně nebo provokativně. Toto může způsobit, že dítě s poruchou učení se stane obětí šikany.

Mimořádné nadání

Pokud je dítě mimořádně nadané nebo se rádo učí, může se stát obětí šikany. Tímto způsobem se odlišuje od svých ostatních spolužáků. Samy děti někdy svoji situaci zhoršují svým chováním.

¹⁰² FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 51-54.

¹⁰³ Viz podkapitola 6.2 Genetické faktory.

¹⁰⁴ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*, s. 185-186.

Dítě, které je mimořádně nadané, občas nevyhledává kontakt se svými spolužáky ani s nimi nekomunikuje. Tím si spolužáky může znepřátelit a ti ho můžou začít šikanovat. Dalším problémem je, když se dítě svými úspěchy ve škole pořád chlubí. Říká, že je nejlepší ze všech, posmívá se ostatním spolužákům a ti ho poté můžou kvůli tomu začít šikanovat.

Praktická část

6 Úvod

Jako součást praktické části jsme vybrali metodu dotazníkového šetření, a to proto, že získávání dat takovým způsobem je anonymní. Může nám to tak pomoci získat více pravdivých informací, než kdybychom zvolili metodu jinou, např. rozhovor či snad pozorování. Předmětem této praktické části bude snaha zjistit hlavní příčiny a projevy šikany.

6.1 Cíle průzkumu

Hlavním cílem našeho průzkumu mělo být zjištění, jaké jsou nejčastější projevy a příčiny šikany a její příčiny.

Vedle toho nás také zajímalo, jaké procento dotázaných se osobně setkalo se šikanou, zda mezi agresory převažují muži nebo ženy, jestli se setkali se šikanou v zaměstnání nebo kdo vše by měl/mohl pomoci oběti, ale i agresorovi.

6.2 Použitá metoda průzkumu a popis výzkumného vzorku

6.2.1 Výzkumná metoda

K výzkumnému šetření byl použit anonymní dotazník.¹⁰⁵ Při jeho tvorbě jsme se nechali inspirovat vzorovým podkladem doktora Michala Koláře.¹⁰⁶ Hlavní výhodou dotazníkového šetření je anonymita a větší množství informací. Nevýhodou můžou být záměrně nebo nezáměrně zkreslené informace, což zároveň souvisí s dobře či špatně zformulovanou otázkou.

Dotazník obsahuje 22 položek. Plně otevřených otázek se v dotazníku nacházelo 5¹⁰⁷ a zaměřovaly se na pojem šikana a jeho porozumění, na zjištění věku a délky trvání šikany, a na to, kdo by měl/mohl podle nás aktérům šikany pomoci. Dalších 11 otázek bylo uzavřených.¹⁰⁸ Dotazovanému byly nabídnuty odpovědi, které měl, zaškrtnou podle daných instrukcí. Zbýlých 6 otázek bylo polootevřených,¹⁰⁹ tzn. dotazovaný vybíral z možností a, b, c a v případě, že nesouhlasil ani s jednou, směl své stanovisko rozepsat vlastními slovy.

¹⁰⁵ Viz příloha č. 1.

¹⁰⁶ Původní znění dotazníku viz příloha č. 2.

¹⁰⁷ Otázky č. 2, 4, 12, 18 a 22.

¹⁰⁸ Otázky č. 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15 a 17.

¹⁰⁹ Otázky č. 14, 16, 19, 20 a 21.

Dotazník byl sestaven tak, abychom zjistili osobnostní zkušenosti dotázaných se šikanou, ale na druhou stranu jsme zde dali otázky,¹¹⁰ které byly určeny lidem, kteří se se šikanou nesetkali a měli napsat, co si myslí, že vedlo k tomu, že se člověk stane obětí nebo agresorem šikany.

Jako místo šetření jsme si vybrali firmu Presbeton s. r. o. Dotazník jsme osobně distribuovali s malou dopomocí ze strany jednoho zaměstnance dne 10. 10. 2009. Dohlíželi jsme také na vyplnění dotazníků a odpovídali na případné otázky. Z tohoto šetření jsme měli dohromady 55 dotazníků (30 muži, 25 ženy). Po následném zvážení jsme se rozhodli počet žen a mužů vyrovnat. Důvodem byla vyváženost respondentů pro následnou interpretaci a analýzu dat. Zbylých pět respondentů jsme oslovili dne 4. 3. 2010 a byli náhodně vybráni mezi členy rodiny.

Dotazník jsme vyhodnotili pomocí čárkovací metody.

6.2.2 Výzkumný vzorek

Místo šetření jsme uvedli (viz výše). Průzkumu se zúčastnili lidé ve věku od 20 do 30 let, celkem tedy 60 respondentů. V níže uvedené tabulce jsou zaznamenány jejich počty, rozdělili jsme je podle pohlaví.

Věkové rozmezí jsme vybrali proto, že předpokládáme zralost tohoto člověka. Období od 20 – 35 let se nazývá mladá dospělost. Za nejvýznamnější psychické znaky dospělosti lze považovat samostatnost, relativní svobodu vlastního rozhodování a chování. Toto období je také spojeno se zodpovědností ve vztahu k druhým lidem a odpovědností za svá rozhodnutí a činy.¹¹¹

Tabulka č. 1: Počet dotazovaných respondentů

Pohlaví	Počet respondentů
Muž	30
Žena	30

¹¹⁰ Otázky č. 19-22.

¹¹¹ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000, s. 301.

6.3 Výzkumné otázky

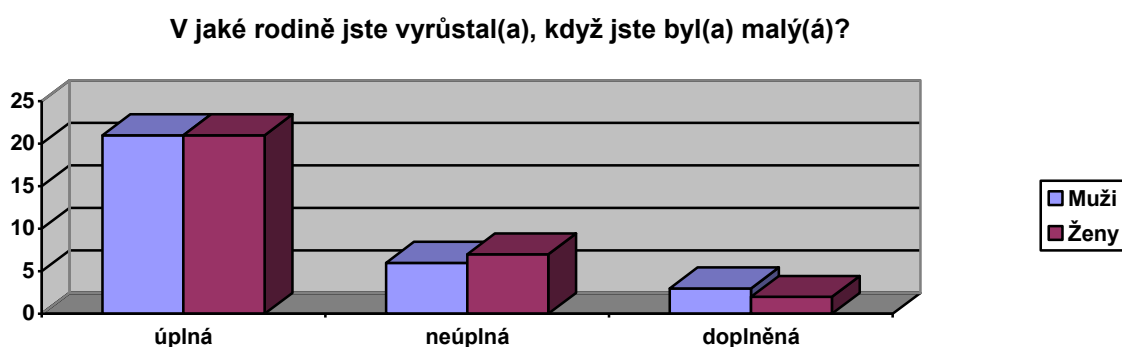
V našem průzkumu jsme stanovili několik otázek a to na základě hlavních a dílčích cílů práce:

- 1) Jaká forma šikany se vyskytuje častěji u dotázaných respondentů?
- 2) Co respondenti považují za příčinu, že se člověk stane obětí šikany?
- 3) Co respondenti považují za motivaci, že se člověk stane agresorem?
- 4) V jaké rodině jste vyrůstal(a), když jste byl(a) malý(á)?
- 5) Co si představíš pod pojmem „šikana“?
- 6) Jaký podíl dotázaných respondentů bylo aktéry šikany?
- 7) Jaký podíl dotázaných respondentů bylo svědkem šikany?
- 8) Kdo by měl/mohl pomoc aktérům šikany podle názorů respondentů?

6.4 Analýza a interpretace získaných dat

V této kapitole se postupně budeme zabývat každou otázkou z dotazníku. Tuto otázku se budeme snažit vyjádřit sloupcovým grafem, v němž znázorníme jak odpovědi mužů, tak odpovědi žen, a pak také procentuálně, přičemž vždy budeme vycházet z počtů odpovědí respondentů. Otázku č. 1 a 2 nebudeme interpretovat. Rozhodli jsme se začít vyhodnocovat až od otázky č. 3.

Graf č. 1 – Odpověď na otázku č. 3

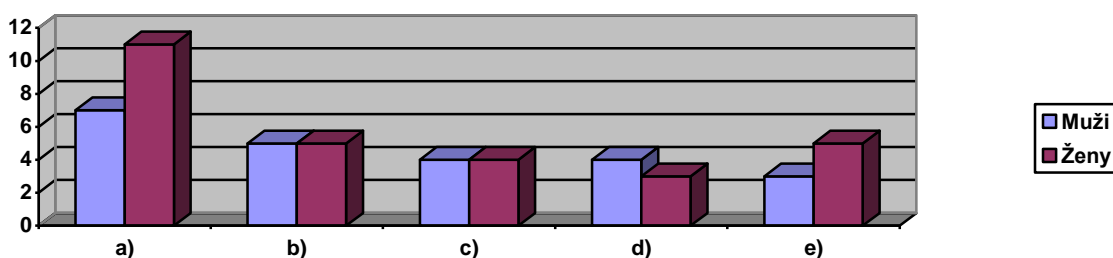

Na otázku č. 3 nám respondenti odpověděli následovně. Z celkového počtu 30ti mužů odpovědělo 21 (70%) respondentů na možnost úplná rodina, 6 (20%) na neúplná a 3 (10%) na možnost doplněná. Ženy odpověděly následovně: na možnost úplná shodně odpověděly jako muži, tedy 21 (70%) z nich, na možnost neúplná 7 (23%) a poslední možnost doplněná 2 (7%) respondentky.

Na vztah mezi rodinou a vznikem šikany by bylo vhodné se zaměřit v jednom z budoucích výzkumů. Zda se šikana objevuje více v rodinách úplných, neúplných nebo doplněných. Rodina může být jedním z příčin vzniku šikany.¹¹²

Graf č. 2 – Odpověď na otázku č. 4

Jak rozumíte pojmu šikana? Stručně napište.

Legenda ke grafu:

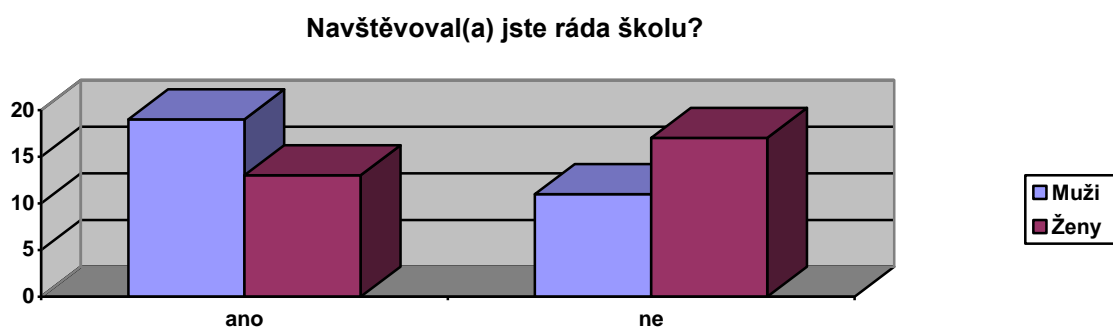
a) většina ubližuje jedinci, ohrožování	d) diskriminace, omezování svobody
b) psychické a fyzické týrání	e) sociální vyčlenění, nátlak, nadřazenost, terorizování, deptání, nenávisť
c) ponižování	

Na otázku č. 4 odpověděli respondenti následovně. Celkový počet odpovědí od mužů byl 23 a od žen 27. Muži zvolili odpovědi: většina ubližuje jedinci, ohrožování 7 (31%); psychické a fyzické týrání 5 (22%); ponižování 4 (17%); diskriminace, omezování svobody 4 (17%); sociální vyčlenění, nátlak, deptání, nadřazenost, terorizování, deptání, nenávisť 3 (13%). Ženy odpověděly následovně: většina ubližuje jedinci, ohrožování 11 (41%); psychické a fyzické týrání 5 (18%); ponižování 4 (15%); diskriminace, omezování svobody 3 (11%); sociální vyčlenění, nátlak, deptání, nadřazenost, terorizování, deptání, nenávisť 5 (18%).

S výsledkem této otázky jsme celkem spokojeni. Je zde patrné, že čím více se o šikaně v médiích hovoří, tím více lidí ví, co znamená.

¹¹² Více viz. podkapitola 5.2 Role rodiny.

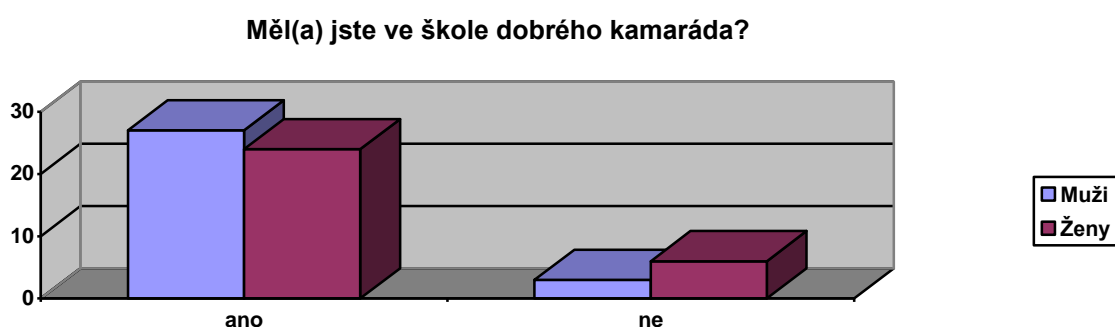
Graf č. 3 – Odpověď na otázku č. 5

Na otázku č. 5 nám respondenti odpověděli následovně. Z celkového počtu mužů jich školu mělo rádo 19 (63%), 11 (37%) jich nebylo nadšených. Naopak 13 (43%) žen odpovědělo ano a 17 (57%) zase ne.

Procentuální vyjádření této otázky nás celkem znepokojilo. Škola by podle našeho názoru měla být institucí, kam děti chodí rády a kde se cítí dobře. Výsledky této otázky tomu však moc nenasvědčují. Škola a jiné instituce můžou být možnou příčinou šikany.¹¹³

Graf č. 4 – Odpověď na otázku č. 6

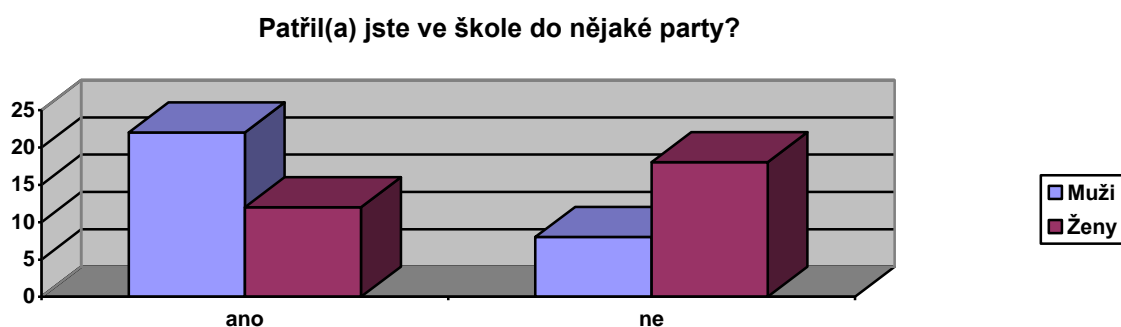
Na otázku č. 6 nám respondenti odpověděli následovně. 27 (90%) mužů potkalo ve škole dobrého kamaráda, zbylí 3 (10%) v ní žádného takového neměli. Počet žen, které měly ve škole dobrého kamaráda bylo 24 (80%). Vedle toho 24 (80%) žen odpovědělo ano a 6 (20%) naopak odpovědělo ne.

Je důležité, že dítě má ve škole dobrého kamaráda. Ten by mu mohl podle našeho názoru pomoci. Měl by vycítit/poznat, když se něco špatného děje. Mít dobrého kamaráda znamená mít se na koho spolehnout.¹¹⁴

¹¹³ Více viz podkapitola 5.4 Výchovně vzdělávací faktor a 5.6 Role školy.

¹¹⁴ Více viz podkapitola 5.5 Vrstevnická skupina.

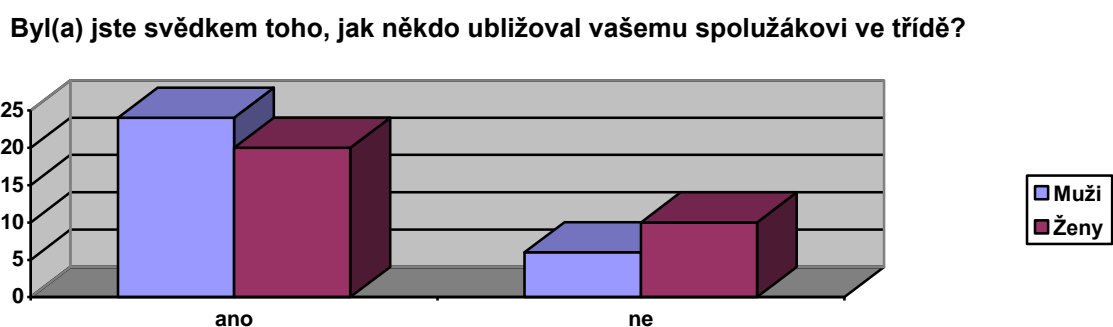
Graf č. 5 - Odpověď na otázku č. 7

Na otázku č. 7 respondenti odpověděli následovně. Počet mužů, kteří patřili ve škole do party, byla 22 (73%). Do party naopak nepatřilo 8 (27%) mužů. Počet žen, které patřily do nějaké party, se oproti mužům snížil. Do party patřilo 12 (40%) a nepatřilo 18 (60%) žen.

Jak se potvrdil náš názor, často ve škole vznikají party. Dle naší osobní zkušenosti vznikají hlavně u chlapců, u dívek nebývají tak časté.¹¹⁵

Graf č. 6 - Odpověď na otázku č. 8

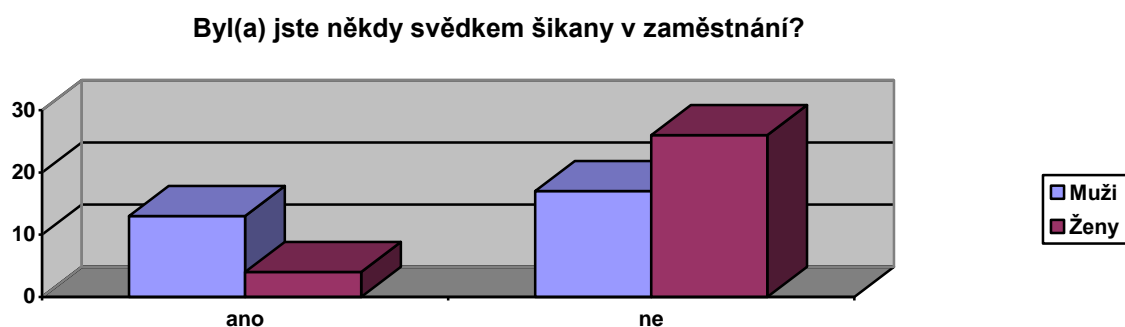

Na otázku č. 8 odpověděli respondenti následovně. Svědkem šikany ve třídě bylo 24 (80%) mužů. Se šikanou se neseťkalo 6 (20%) mužů. Ženy byly svědkem šikany v počtu 20 (67%). Se šikanou se neseťkalo 10 (33%) žen.

Procentuální vyjádření této otázky je zářející. Více jak nadpoloviční většina se stala svědkem šikany ve škole. Bylo by vhodné zjistit, zda tito lidé nějakým způsobem zakročili vůči šikaně.

¹¹⁵ Více viz podkapitola 5.5 Vrstevnická skupina.

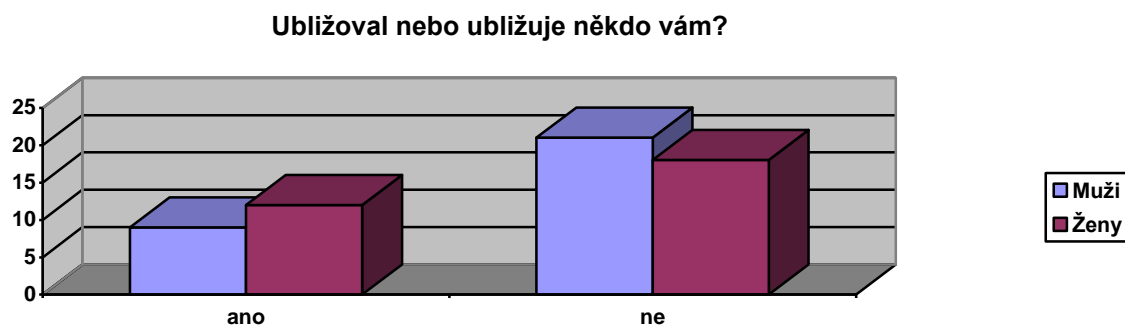
Graf č. 7 – Odpověď na otázku č. 9

Na otázku č. 9 odpověděli respondenti následovně. Šikany v zaměstnání se stalo svědkem celkem 13 (43%) mužů. Zbýlých 17 (57%) mužů se ze šikanou v zaměstnání neseťkalo. Mezi ženami počet respondentů, kteří se setkali se šikanou v zaměstnání, klesl. Celkově se se šikanou setkaly 4 (13%) ženy, zbylých 26 (87%) se jich se šikanou v zaměstnání neseťkalo.

Výsledek tohoto grafu byl zatím největším překvapením interpretace dat. O šikaně v zaměstnání se v současné době stále více mluví. Vznikají knižní publikace, v médiích se poukazuje na případy, které vznikly. Myslíme si, že by bylo dobré udělat průzkum v oblasti šikany v zaměstnání. O vzniku šikany v zaměstnání se zmiňujeme v jedné z předchozích kapitol.¹¹⁶

Graf č. 8 – Odpověď na otázku č. 10

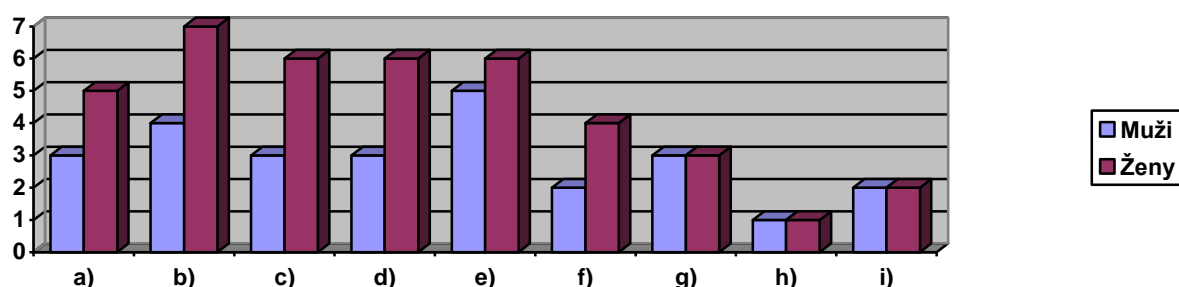
Na otázku č. 10 odpověděli respondenti následovně. Celkem 9 (30%) mužů se osobně setkalo se šikanou. Zbýlých 21 (70%) se se šikanou neseťkalo. U žen to bylo už o něco horší. Se šikanou se setkalo 12 (40%) žen, zbylých 18 (60%) se s ní neseťkalo.

Počet lidí, kteří se setkali se šikanou, je nízký. Mysleli jsme si, že lidí, kteří se setkali se šikanou, bude víc, ale je dobré, že počty obětí jsou nízké. Doufáme, že v budoucnu se počty obětí šikany, budou čím dál více snižovat.

¹¹⁶ Viz podkapitola 4.5 Místa výskytu šikany.

Graf č. 9.1 – Odpověď na otázku č. 11

Jak vám ubližovali (ubližují)? (můžete označit i více možností)

Legenda ke grafu:

PSYCHICKÁ FORMA

FYZICKÁ FORMA

a) ignorování

f) bití

b) posměch

g) fackování

c) pomluvy

h) kopání

d) ponižování

i) rány pěstí

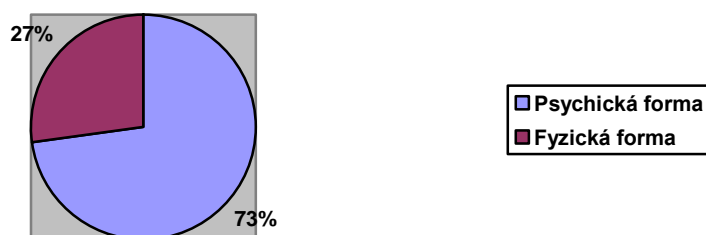
e) nadávky

Na otázku č. 11 mohli respondenti vybírat libovolný počet odpovědí, a proto budeme vycházet při počítání procent s celkového počtu odpovědí zvláště u mužů zvláště u žen. Muži celkově označili 24 možných odpovědí. Z důvodu velké četnosti jsme vybrali první tři nejčetnější odpovědi a vyjádříme je procentuálně. Poté spojíme odpovědi mužů i žen a vyjádříme, kolik procent se setkala s fyzickou či psychickou formou. Zachytíme to pomocí výšečového grafu.

Nejvíce se muži setkali se šikanou ve formě nadávek. Celkově se s ní setkala 5 (20%) respondentů. Druhá nejvíce frekventovanou odpovědí byl posměch. Takto odpověděli 4 (16%) respondenti. Třetí nejvíce vyskytovanou odpovědí byli shodně: ignorování, pomluvy, ponižování a fackování. Každou odpověď zvolili 3 (12%) respondenti. Ženy celkově označily 40 možných odpovědí. Mezi odpověďmi žen jsme se setkali nejvíce s posměchem. Celkově se s ním setkala 7 (17%) respondentů. Druhá nejvíce označována odpověď byly pomluvy, ponižování, nadávky. Celkově se s každou formou setkala 6 (15%) respondentů. Na pomyslné třetí místo by se dala dát odpověď ignorování, se kterým se setkala 5 (12%) respondentů.

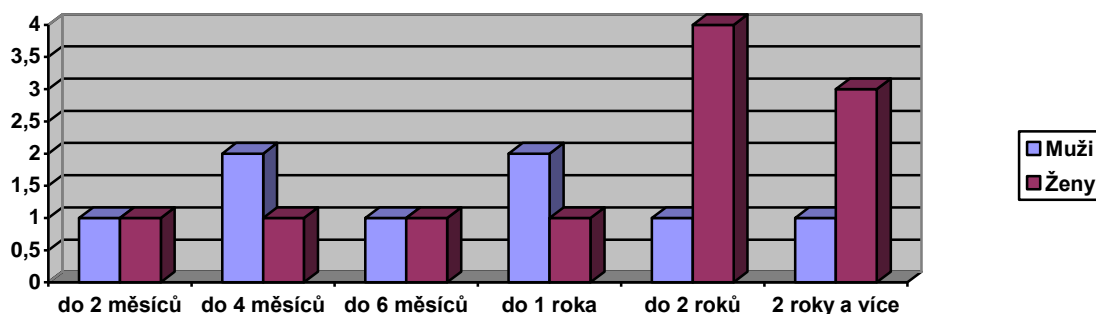
Graf č. 9.2 – Forma šikany

Celkový přehled forem šikany

Podle celkového přehledu forem šikany nám vyšlo, že více jak 70% obětí se setkalo s formou psychickou. Myslíme si, že pro naši budoucí práci, je toto zjištění velkým přínosem. Měli bychom být schopni rozpoznat příznaky psychické i fyzické formy šikany.¹¹⁷

Graf č. 10.1 – Odpověď na otázku č. 12 – Délka trvání šikany

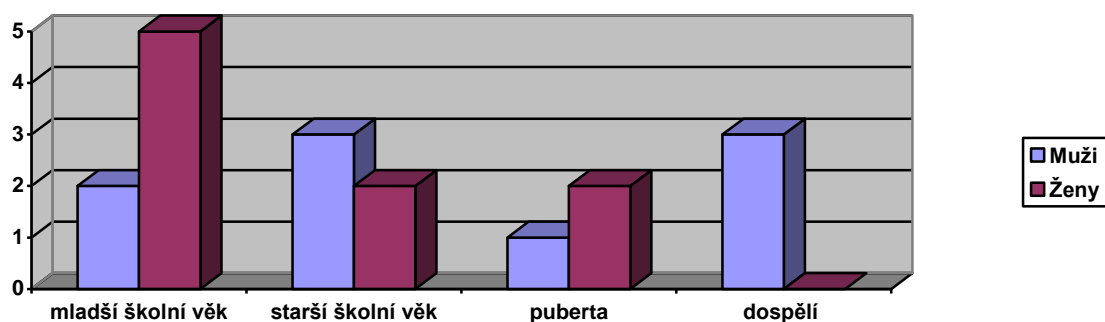

Následující otázku budeme vyhodnocovat odlišným způsobem. Graf jsme ukázali pouze pro názornost, jak dlouho se dotazovaní respondenti setkali se šikanou. Nebudeme zde procentuálně vyjadřovat každou odpověď zvlášť, pouze sečteme počet měsíců a zprůměrnujeme to počtem mužů a žen. U mužů se průměrná délka trvání šikany pohybuje okolo 14ti měsíců, u žen je to již 32 měsíců.

Velká odchylka mezi průměrným trváním šikany u mužů a žen je dáno tím, že muži psali, že se častěji setkali s krátkodobou šikanou. Za to u žen jsme objevili i odpověď celá Základní škola.

¹¹⁷ Viz podkapitola 4.3 Projevy šikany.

Graf č. 10.2 – Odpověď na otázku č. 12 – Věk oběti šikany

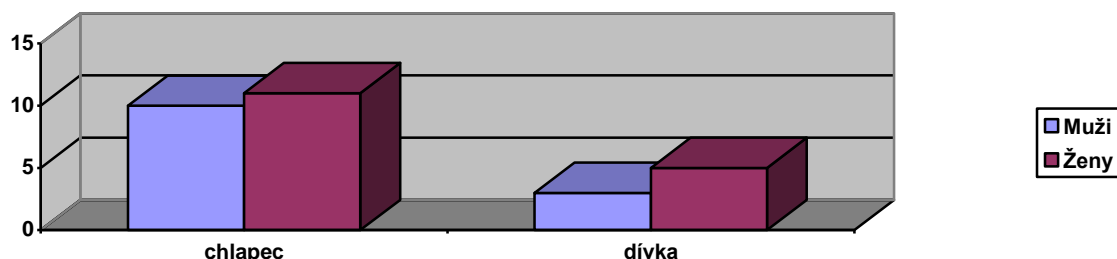

Následující otázku budeme také vyhodnocovat odlišným způsobem. Graf jsme vytvořili opět pouze pro ukázkou v jakém vývojovém období se dotazovaní respondenti setkali se šikanou. Nebudeme zde každou odpověď procentuálně vyjadřovat zvlášť, pouze sečteme věk a zprůměrnujeme to počtem mužů a žen. Průměrný věk výskytu šikany u mužů je 16 let a u žen 12 let.

Tento výsledek 12 – 16 let se vztahuje na období staršího školního věku a puberty.¹¹⁸ Období dospívání může být doprovázeno mnoha změnami, které mohou být příčinou vzniku šikany.

Graf č. 11 – Odpověď na otázku č. 13

Ten kdo vám ubližoval, byl chlapec nebo dívka?

Na otázku č. 13 odpověděli respondenti následovně. Podle grafu je zřejmé, že původcem šikany byl nejčastěji muž/chlapec. Celkový počet chlapců, kteří někoho šikanovali bylo 13. Muži napsali, že se setkali se šikanou ze strany jiného chlapce/muže. Celkově to bylo 10 (77%) respondentů. Muži, kteří byli šikanováni dívkou, byli pouze 3 (23%) respondenti. Ženy se osobně setkaly se šikanou v 16 případech. Žen šikanované chlapcem/mužem bylo celkem 11 (69%). Naopak žen šikanovaných ženou/dívkou bylo pouhých 5 (31%).

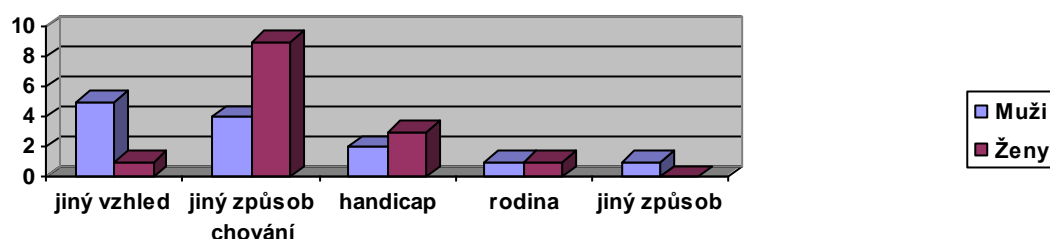
V některých výzkumech se dozvídáme, že šikany se dopouští dívky a chlapci rovným dílem,¹¹⁹ avšak v našem případě se to nepotvrdilo.

¹¹⁸ Viz podkapitola 4.4 Rozdíly v šikaně dle pohlaví a věku.

¹¹⁹ Tamtéž.

Graf č. 12 – Odpověď na otázku č. 14

Co si myslíte, že vedlo k tomu, že jste se stal obětí šikany? (můžete označit i více možností)

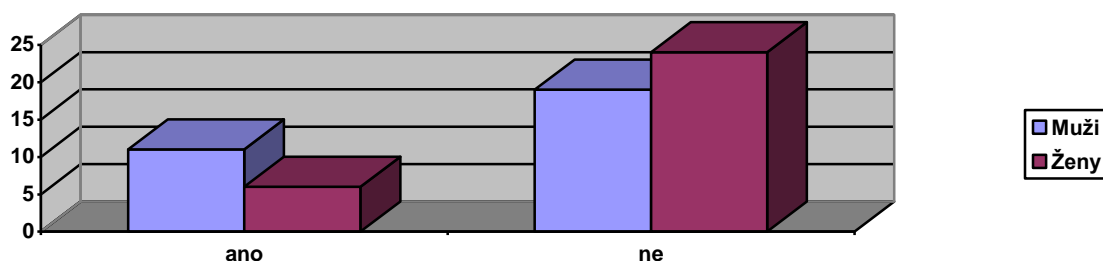

Na otázku č. 14 odpověděli respondenti následovně. Nejdříve chceme upozornit na to, že byl libovolný počet možných odpovědí, proto opět bude procentuální vyjádření z celkového počtu odpovědí mužů a žen. Muži zvolilo celkem 13 možných odpovědí. Odpověď jiný vzhled zvolili celkem 5 (38%) respondentů. Dále jiný způsob chování zvolili 4 (31%) respondenti. Možnost handicap zvolili 2 (15%) respondenti a rodina a jiný způsob (závist) zvolil 1 (8%) respondent. Počet žen, které odpověděly na tuto otázku, byl 14. Odpověď jiný vzhled zvolil 1 (7%) respondent. Možnost jiný způsob chování zvolilo 9 (64%) respondentů. Handicap jako možnou příčinu zvolili 3 (22%) respondentů a poslední možnost zvolil 1 (7%) respondent.

Hlavní příčinou u žen je jiný způsob chování,¹²⁰ u mužů se nejčastěji vyskytuje jiný vzhled.¹²¹

Graf č. 13 – Odpověď na otázku č. 15

Šikanoval(a) jste někdy někoho?

Na otázku č. 15 odpověděli respondenti následovně. Z celkového počtu 30ti mužů se přiznalo, že 11 (37%) z nich někoho šikanovalo. Zbýlých 19 (63%) dané tvrzení odmítlo. Žen, které se nám přiznaly k tomu, že někoho šikanovaly, bylo pouhých 6 (20%), zbýlých 24 (80%) odpovědělo, že nikoli.

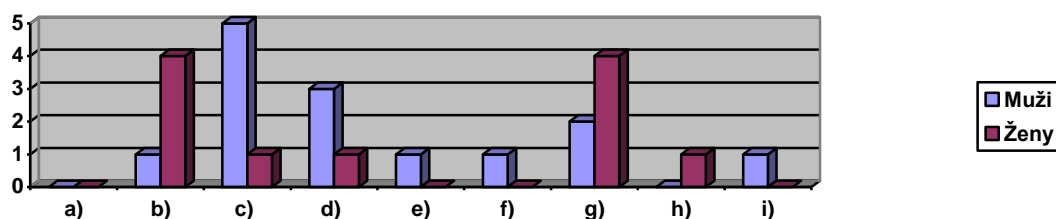
Agresory šikany se stalo 37% mužů a 20% žen, jak jsme již řekli v otázce č. 13. Existují výzkumy, kde se tvrdí, že šikany se dopouští dívky a chlapci rovným dílem.¹²² V odpovědi na tuto otázku se k výsledku pomalu přibližujeme.

¹²⁰ Viz podkapitola 4.4 Rozdíly šikany dle pohlaví nebo 4.3 Projevy šikany.

¹²¹ Viz podkapitola 5.1 Osobnostní faktory.

Graf č. 14 – Odpověď na otázku č. 16

Co vás vedlo k tomu, že jste někdy někoho šikanoval(a)? (můžete označit i více možností)

Legenda ke grafu:

a) TV, filmy, počítačové hry	e) výchova rodičů, nápodoba
b) získat nadvládu, ulevit si	f) peníze
c) touha pobavit se	g) snaha zapadnout do party
d) pomsta	h) zviditelnit se
	i) jiný způsob (vojenská nadvláda)

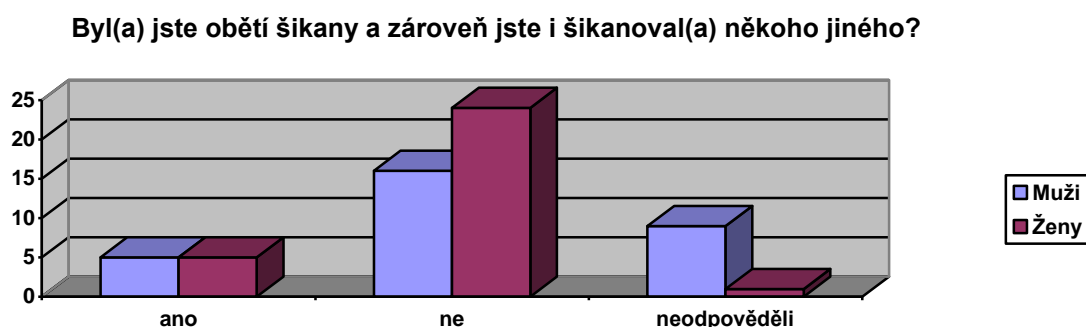
Na otázku č. 16 respondenti odpověděli následovně. Nejdříve chceme upozornit na to, že počet možných odpovědí byl libovolný, proto se procentuální údaje budou týkat celkového počtu odpovědí mužů a žen. Z důvodu velké četnosti možných odpovědí jsme vybrali pouze ty tři nejčetnější, na něž 14 mužů. Nejvíce se jich přiznalo, že šikanovali z touhy pobavit se. 5 (36%) respondentů, tedy druhým nejčastějším důvodem byla pomsta, ke které se přihlásili 3 (21%) respondenti. A třetí místo obsahuje odpovědi: získat nadvládu, ulevit si; výchova rodičů, nápodoba; peníze jiný způsob (vojenská nadvláda). Tyto možnosti zvolil 1 (7%) muž. Celkový počet žen byl 11. U nich je hlavní příčinou toho, že někoho šikanovaly, snaha zapadnout do party a získat nadvládu. Shodně tuto odpověď zvolily 4 (36%) respondentky. Druhou nejpočetnější odpovědí byla touha pobavit se, pomsta a zviditelnit se. Vyskytovala se u 1 (9%) respondentky.

Bylo by přínosné zjistit, kolik procent žen, které odpověděly negativně v otázce č. 7, zda někdy patřili do nějaké party a šikany se dopustily právě proto, aby do ní zapadly. U mužů je nejfrekventovanější možností získat nadvládu, touha ulevit si.¹²³

¹²² Viz podkapitola 4.4 Rozdíly šikany dle pohlaví a věku.

¹²³ Dále viz kapitola 5 Příčiny šikany.

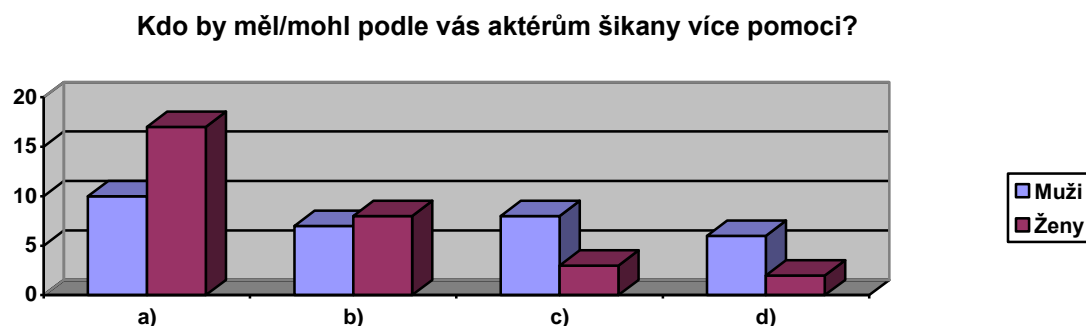
Graf č. 15 – Odpověď na otázku č. 17

Na otázku č. 17 respondenti odpověděli následovně. Shodně nám odpovědělo 5 (17%) žen a 5 (17%) mužů, že byli šikanovali a zároveň šikanovali jiného člověka. Počet mužů, kteří odpověděli ne, bylo 16 (53%), žen, které odpověděli ne, bylo 24 (80%). V této otázce se našly i dotazníky, které danou otázku nechali nezodpovězenou, tj. u 9 (30%) mužů 1 (3%) ženy jsme postrádali jejich vyjádření.

Je zajímavé, že se našli lidé, kteří byli obětí šikany a šikanovali i někoho jiného. Tento druh člověka se nazývá *Reaktivní oběť*.¹²⁴

Graf č. 16 – Odpovědi na otázky č. 18 a 22

Legenda ke grafu:

a) učitelé, škola, zbytek kolektivu

c) policie, sociální služba, poradce

b) rodiče, kamarádi

d) ústavy, všímavost lidí, nadřízená osoba, oni sami

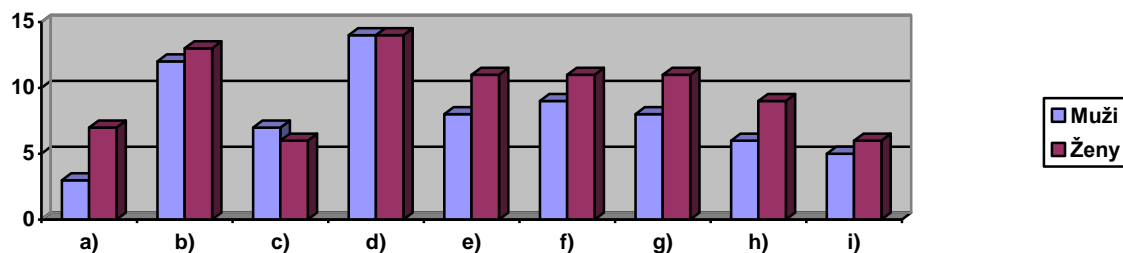
Na tuto otázku jsme dali volný prostor pro odpověď, celkově máme od mužů 31 možných odpovědí, přičemž nejvíce se jich týkalo okruhu A. Tuto možnost zvolilo 10 (32%) z nich, 7 (23%) jich zvolilo možnost B, 8 (26%) možnost C a 6 (19%) možnost D. Od žen jsme dostali 30 odpovědí. Nejvíce žen opět zvolilo možnost A, tj. 17 (56%) z nich, možnost B vybralo 8 (27%) žen, možnost C označily 3 (10%) ženy a možnost D nalezneme u 2 (7%) žen.

¹²⁴ Více viz podkapitola 5.1 Osobností faktory.

Odpovědi na následující otázku nás velmi potěšily. Je dobré, že se na prvních dvou místech objevila hlavně škola a rodiče.

Graf č. 17.1 – Odpověď na otázku č. 19

Jak si myslíte, že je oběti šikany ubližováno? (můžete označit i více odpovědí)

Legenda ke grafu:

PSYCHICKÁ FORMA

a) ignorování

b) posměch

c) pomluvy

d) ponižování

e) nadávky

FYZICKÁ FORMA

f) bití

g) fackování

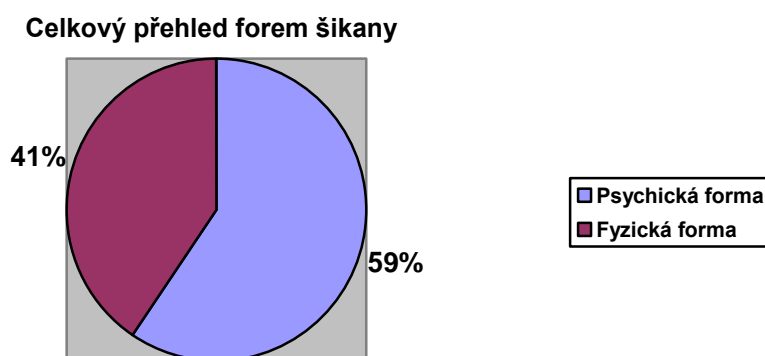
h) kopání

i) rány pěstí

Na otázku č. 19 mohli respondenti vybírat libovolný počet odpovědí. Proto z důvodu jejich velké četnosti přiblížíme pouze tři nejfrekventovanější. Poté spojíme odpovědi mužů i žen a za pomoci výšečového grafu vyjádříme, kolik procent respondentů si myslí, že oběti šikany je ubližováno fyzicky nebo psychicky. Muži celkově označili 72 možných odpovědí, ženy dokonce 88.

Obě pohlaví se shodly u možnosti ponižování, 14 (19%) mužů 14 (16%) žen. Druhou nejčastější odpovědí u mužů i žen byl posměch. Na tuto otázku odpovědělo 12 (17%) mužů a 13 (15%) žen. Třetí nejčastěji volenou odpovědí u mužů byla možnost bití, tak odpovědělo 9 (13%) z nich, zatím co 11 (13%) žen se shodlo na možnosti nadávky; bití; fackování.

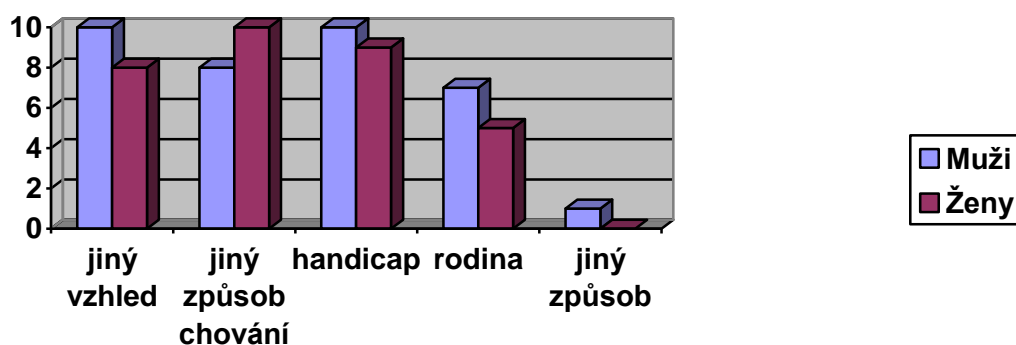
Graf č. 17.2 – Formy šikany

Je zajímavé, že stejně jako u otázky č. 11 si lidé myslí, že se častěji vyskytuje psychická forma šikany. Zde odkážeme na jednu z předcházejících kapitol.¹²⁵

Graf č. 18 – Odpověď na otázku č. 20

Co si myslíte, že obvykle vede k tomu, že je oběti ubližováno? (můžete označit i více odpovědí)

Na otázku č. 20 respondenti odpověděli následovně. Opět chceme upozornit na to, že počet možností byl libovolný, muži celkově zvolili 36 odpovědí, ženy zase 32. Možnost jiný vzhled zvolilo 10 (28%) mužů a 8 (25%) žen. Druhou možnost, jiný způsob chování vybralo 8 (22%) mužů a 10 (31%) žen. 10 (28%) mužů a 9 (28%) žen si myslí, že handicap by mohl být třetí nejčastější příčinou. Vliv rodiny na vznik šikany zvolilo 7 (19%) mužů a 5 (16%) žen. Možnost jiný způsob označil jenom 1 (3%) muž. Napsal, že by mohlo být příčinou pocit nadřazenosti agresora.

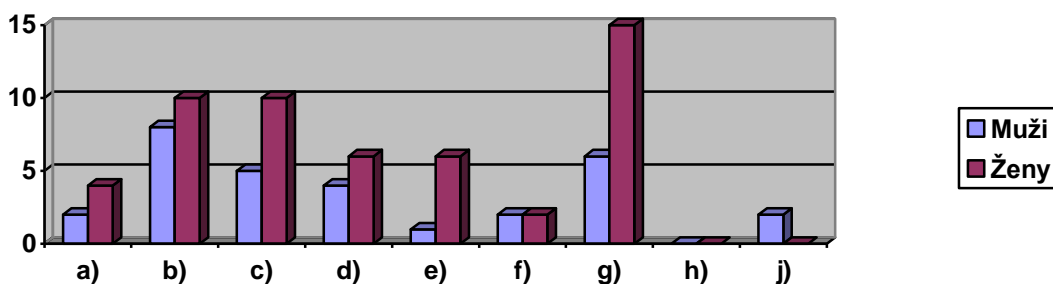
Dle mínění respondentů může být příčinou, že je oběti ubližováno, cokoliv. Vyskytla se zde také možnost, se kterou jsme se ještě neseťkali, tj. pocit nadřazenosti nad agresorem.¹²⁶

¹²⁵ Viz podkapitola 4.3 Projevy šikany.

¹²⁶ Více viz kapitola 5 Příčiny šikany.

Graf č. 19 – Odpověď na otázku č. 21

Co si myslíte, že vedlo k tomu, že agresor obět' šikanoval? (můžete označit i více odpovědí)

Legenda ke grafu:

a) TV, filmy, počítačové hry	e) výchova rodičů, nápodoba
b) získat nadvládu, ulevit si	f) peníze
c) touha pobavit se	g) snaha zapadnout do party
d) pomsta	h) zviditelnit se
	i) jiný způsob (vojenská nadvláda)

Na otázku č. 21 respondenti opět volili z libovolného počtu odpovědí. Z důvodu velké četnosti vybíráme opět tři nejfrekventovanější odpovědi. Muži celkově označili 30 možných odpovědí, ženy 53. První tři nejčastěji volené odpovědi u mužů byly: získat nadvládu, ulevit si 8 (27%); snaha zapadnout do party 6 (20%) a touha pobavit se 5 (17%). U žen se jednalo o následující odpovědi: snaha zapadnout do party 15 (28%); získat nadvládu, ulevit si a touha pobavit se 10 (19%); pomsta a výchova rodičů, nápodoba někoho 6 (11%).

Je zajímavé, že u žen i mužů se nám vyskytly možnosti jako u otázky č. 16. Ženy odpověděly, že si myslí, že hlavní příčinou je snaha zapadnout do party, poté opět získat nadvládu, ulevit si a pobavit se. U mužů se stejně tak vyskytla odpověď získat nadvládu, ulevit si a touha pobavit se.¹²⁷

¹²⁷ Viz kapitola 5 Příčiny šikany.

6.5 Závěrečná diskuze

Na závěr by jsme zde chtěli shrnout naše poznatky, které nám vyšly z průzkumu.¹²⁸ Rádi bychom však upozornili na skutečnost, že pohled na získané informace je velmi subjektivně ovlivněn. V závěrečné diskuzi, bychom rádi shrnuli odpovědi na otázky, které jsme si stanovili.¹²⁹

První co nás potěšilo byly názory respondentů na otázku č. 4 Jak rozumí pojmu šikana. Nejčastější odpovědi mužů a žen bylo: většina ubližuje jedinci a psychické a fyzické týrání. U první možnosti by bylo vhodné doplnit: většina ubližuje jedinci i skupině lidí.¹³⁰

Zarážející je taky počet lidí, kteří byli svědkem šikany ve škole nebo v zaměstnání. Ve škole šlo o nadpoloviční většinu dotázaných, v zaměstnání se s ní setkalo 43% mužů a 13% žen.

Překvapující bylo také procento aktérů šikany. V roli oběti s ní mělo (má) zkušenosti 30% mužů a 40% žen, v roli aktéra 37% mužů a 20% žen. Tento výsledek však není až tak neočekávaný, z vlastních zkušeností můžeme říci, že jsme byli svědkem šikany převážně ze strany chlapců (mužů), ale jde pouze o náš subjektivní názor.

Jak jsme naznačili v názvu bakalářské práce, pokoušeli jsme se zjistit hlavní příčiny a projevy šikany. Nejdříve se vyjádříme k jejím projevům. Překvapilo nás, že se častěji vyskytovala forma psychická. Osobnostní zkušenost s ní má 73% respondentů (brali jsme muže i ženy dohromady). Z otázky č. 19 je zřejmé, že 59 % lidí si myslí, že šikana se vyskytuje ve formě psychické a 41% vybralo fyzickou formu. Tento poznatek je velmi důležitý pro náš budoucí výzkum. Měli bychom více všimaví a rozeznat formu fyzickou od té psychické, protože u fyzické šikany jsou často patrné příznaky.¹³¹

V dotazníku jsme měli dvě otázky týkající se zjištění možných příčin šikany. Otázky č. 14 a 20 se týkaly příčin jejího vzniku u oběti, otázky č. 16 a 21 obsahovaly odpovědi na to, proč se agresor dopouštěl šikany. Obě dvě otázky jsme koncipovali ze dvou pohledů, nejprve se jednalo o osobnostní zkušenost a poté o to, co si myslíme, že k tomu vedlo. Nejdříve se vyjádříme k oběti. Z osobních zkušeností patřilo mezi hlavní příčiny: jiný způsob chování, vzhled a handicap. Na druhou stranu respondenti, kteří se ze šikanou nesetkali, odpověděli shodně, pouze pozměnili pořadí, tj. handicap, jiný vzhled a jiný způsob chování. Z těchto výsledků nám vyplívají hlavní možné příčiny, kterým bychom měli věnovat pozornost. Dle osobních zkušeností příčinou nebo příčinami, že se člověk stane agresorem, vyplívá, že se snaží zapadnout do party, mít ziskat nadvládu, pobavit se nebo se pomstít. Z názorů

¹²⁸ Viz podkapitola 6.4 Analýza a interpretace získaných dat.

¹²⁹ Viz podkapitola 6.3 Výzkumné otázky.

¹³⁰ Viz definice v podkapitole 4.2 Šikana a agrese.

¹³¹ Více viz kapitola 5 Příčiny šikany.

ostatních lidí je tím hlavním důvodem snaha zapadnout do party, mít nadvládu, ulevit si, pobavit se. Oba dva výsledky jsou si opět velmi podobné.

Poslední co nás zajímalo, bylo, kdo by měl/mohl pomoci aktérům šikany. Byli jsme rádi, že z odpovědí respondentů vyplynulo to, co jsme očekávali. Nejčastěji byli označeni učitelé, škola, zbytek kolektivu nebo rodiče.

Myslíme si, že na základě zjištěných informací bychom měli být schopni více porozumět příčinám vzniku šikany, rozpoznat její formy, ale opět upozorňujeme, že tento názor je silně subjektivní.

Závěr

Po seznámení se všemi kapitolami můžu tedy usoudit, že šikana je velkým problémem současně společnosti. Je důležité, aby všichni pedagogičtí pracovníci byli se šikanou seznámeni. Aby byly schopni včas a důsledně zakročit proti šikaně. Je důležité, aby pedagogičtí pracovníci pořád prohlubovali svoje poznatky o šikaně. Šikana se postupem času mění a tím se mění i způsob jejího poznání a řešení. Vznik šikany ovlivňuje spousta spouštěcích faktorů. Mezi ty nejdůležitější faktory patří škola a rodina.

Škola by měla být ve způsobu přístupu k šikaně všem příkladem. Škola a školské zařízení je místo, kde se většina lidí setká nebo pozná šikanu na vlastní kůži. Tohle můžu vyvodit z informací, se kterými jsme se setkala při studiu literatury. Část informací mi vyšla také z dotazníkového průzkumu. Způsob přístupu školy k šikaně je také opět důležitý. Pokud přístup bude dobrý, šikana se na škole nebude vyskytovat, nebo se bude vyskytovat, ale v omezené míře.

Mezi rodinný faktor patří způsob výchovy dítěte. Pokud se dítě v domácnosti setká s agresí. Bude pravděpodobnější, že si myslí, že na agresivním chování není nic špatného. Bude mít tendenci agresí používat i ve svém chování vůči spolužákům ve třídě. Na druhou stranu, když dítě bude nadměrně doma ochraňováno. Rodiče budou za něho všechno řešit a dítě samotné k ničemu nepustí. Bude pravděpodobnější, že dítě nebude zvyklé řešit nastalé životní situace. Může se stát, že se setká se šikanou. Pravděpodobně nebude schopno ji řešit nebo vyřešit.

Praktická část mé bakalářské práce byla pro mě velkým přínosem. Na výsledcích dotazníkového šetření můžu usoudit, že nejvíce mezi dotazovanými respondenty se objevuje šikana psychická než fyzická. Pro budoucí pracovníky, pedagogy je důležité, aby byli schopni rozpoznat příznaky psychické i fyzické šikany. Aby mohli včas zakročit a pomoc aktérům šikany. Jak mi vyšlo v mém průzkumu, ze šikanou se setkalo skoro polovina dotázaných z 60 respondentů. Tyhle čísla by se měli zmenšovat, kdyby se aktérům šikany dopřávalo více pomoci a pozornosti. Další zarážející hodnota, která mi vyšla v dotazníkovém šetření, je počet lidí, kteří se setkali se šikanou v zaměstnání. Tento výsledek mě velice překvapil. Při studiu literatury o šikaně se často setkávám s popisováním šikany ve škole nebo školských zařízení. Bylo by vhodné, kdyby se šikaně na pracovišti věnovalo více pozornosti. Bylo by vhodné, kdyby se této problematice začala věnovat více pozornosti, kdyby začali vycházet různé knížky nebo spisy věnované této problematice.

Mezi důležité přístupy k šikaně by měla být velká osvětová činnost. Mělo by se na povrch dostávat více informací o šikaně, způsobu poznání projevů a nebo způsobu řešení šikany. Tyto

informace by měli být volně dostupné každému člověku. Jako vhodným přínosem informací může sloužit projekt Minimalizace šikany, který je podporován Evropskou unií.

Mojí práci bych ráda věnoval všem, kdo se zajímá o problematiku šikany. I když vím, že práce není 100% správně napsána. I tak by mohla být přínosem nebo podmětem pro další zpracování klíčových problémů, které se mi objevily v průběhu zpracování. Mezi tyto problémy by jsme mohli zařadit šikanu v zaměstnání, větší výskyt psychické šikany než fyzické. Téma mojí práce mě velmi obohatilo. Přineslo mi hodně nových poznatků, které ráda použiji ve své budoucí praxi.

Použitá literatura

BENDL, Stanislav. *Prevence řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.

BEŇO, Pavel. *Můj šéf, můj nepřítel?*. 1. vyd. Šlapanice : ERA, 2003. 181 s. ISBN 80-86517-34-9.

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou : Fakta v. o. s., 1999. 204 s. ISBN 978-80-9026-141-9.

DUBSKÝ, Josef. URBAN, Lukáš. *Sociální deviace*. 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk s. r. o. , 2008. 167 s. ISBN 978-80-7380-133-5.

GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Olomouc : Victoria publishing, a. s., 647 s. ISBN 80-85605-28-7.

FIELDOVÁ, Evelin M. *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha : Ikar, 2009, 311 s. ISBN: 978-80-249-1176-2.

FISHER, Slavomil. ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie, analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 218 s. ISBN 978-80-247-24781-3.

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha : SLON, 2001. 301 s. ISBN 80-85850-68-0.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0.

JEDLIČKA, Richard. KLÍMA, Petr. KOŤA, Jaroslav. NĚMEC, Jiří. PILAŘ, Jiří. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha : Themis, 2004, 478 s. ISBN 80-7312-038-0.

KASTOVÁ, Verena. *Nebuďte obětí: žijte si svůj vlastní život*. 1. vyd. Brno : Era, 2003. 119 s. ISBN 80-86517-61-6.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách : příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.

Kolektiv autorů, *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. 1. vyd. Praha : SLON, 1991. 115 s. ISBN 80-901059-1-2.

KOMENDA, Antonín. *Sociální deviace : historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.

KREJČÍŘOVÁ, Olga. SKOPALOVÁ, Jitka. *Deviace a sociální patologie*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2007. 66 s. ISBN 978-80-244-1698-4.

MARTÍNEK, Zdeněk. KAMENÍČKOVÁ, Petra. *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*, 1. vyd. Praha : Národní institut pro další vzdělání, 2008. 24 s. ISBN 987- 80- 86956-29-9.

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.

NEKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha : Academia, 1997. 270 s. ISBN 80-200-0592-7.

PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 1. vyd. Praha : Triton, 2005. 226 s. ISBN 80-7254-593-0.

SKOPALOVÁ, Jitka. *Vybrané kapitoly se sociálních deviací*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého. 2000. 40 s. ISBN 80-244-0146-0.

SVOBODOVÁ, Lenka. *Nenechte se šikanovat kolegu: mobbing – skrytá hrozba*. 1.vyd. Praha : Grada, 2008. 108 s. ISBN 978-80-247-2474-4.

Školní šikanování. Sborník z první celostátní konference Pedagogické fakulty Olomouc. 1. vyd. Praha : Společenství proti šikaně, 2004. 73 s. ISBN 239-2994-1.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi, jak dát dětem pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování dětí, jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníky*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN:978-80-7178-503-3.

VÁGNEROVÁ, Kateřina. *Minimalizace šikany : praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 152 s. ISBN 978-80-7367-611-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

WEBSTER-DOYLE, Terrence. *Proč mě pořád někdo šikanuje? : rady jak zvládat malé tyrany*. 1. vyd. Praha : Pragma, 2000. 144 s. ISBN: 80-7205-804-5.

Internetové zdroje:

Historie šikany. [cit. 23. 10. 2009]. Příklad z: <http://www.prevko.cz/dite/co-je-sikana-a-co-muzu-delat>

Seznam příloh

Příloha č. 1 Dotazník na téma šikana.....	56
Příloha č. 2 Upravený dotazník.....	58

Příloha č. 1 Dotazník na téma šikana¹³²

Škola Datum Třída Pohlaví /chlapec, děvče/:		
Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, která je pravdivá. Nepodepisuj se! Nepodepisuj se!		
1. Jsi rád(a) v této třídě?	Oznámkuj známkou od jedničky do pětky: 1 2 3 4 5	
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?	Ano	Ne
3. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení?	- jedničky a dvojky, případně samé 1 - několik trojek - několik čtyřek - jedna i více pětetek	
4. Patříš ve vaší třídě do nějaké party?	Ano	Ne
5. Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?	- jedničku - dvojku - trojku	
6. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?	Ano	Ne
7. Ubližoval nebo ubližuje někdo za třídy tobě?	Ano	Ne
8. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.) Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání – rány pěstí Jinak – jak?		
9. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno:	- Téměř každý den - Téměř každý týden - Asi jednou do měsíce	
10. Kde se to děje? Ve třídě - na chodbě - v šatně - na WC - v jídelně - v družině - cestou do školy nebo ze školy - v tělocvičně - na hřišti Pokud jinde, tak kde?		
11. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?	Dívka	Chlapec
Kolik je těch, kteří ti ubližují?	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	Více než 3
12. Ubližuje ti někdo ze školy?	Ano	Ne
13. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš to, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.) Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – rány pěstí – kopání Jinak – jak?		
14. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno:	- Téměř každý den - Téměř každý týden - Asi jednou do měsíce	

¹³² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha : Portál, 2001, s. 224 – 225.

15. Kde se to děje? Ve třídě — na chodbě — v šatně — na WC — V jídelně — V družině — cestou do školy nebo ze školy — v tělocvičně — na hřišti Pokud jinde, tak kde?		
16. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka? Kolik je těch, kteří ti ubližují?	Dívka 1 2 3 Více než 3	Chlapec 1 2 3 Více než 3
17. Řekl(a) jsi o tom někomu?	Ano	Ne
18. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?	Ano	Ne
19. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?	Ano	Ne
20. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?	Ano	Ne
21. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?	Ano	Ne
22. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak?		
23. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují?	Ano	Ne
24. To, že ti někdo ubližuje, není správné, a jistě myslíš na to, proč tohle trápení máš zrovna ty. Řekli ti, proč ti ubližují? Nebo co si myslíš, že je k tomu vede, aby ti ubližovali?		
25. Zkusil(a) jsi se bránit?	Ano	Ne
26. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?		
27. Ubližuje ti někdo z jiné školy? Jak ti ubližují? Kolik jich je? Jak často se to děje?	Ano	Ne

Příloha č. 2 Upravený dotazník

Dotazník na téma:

ŠIKANA

Dobrý den, následující výsledky z dotazníkového šetření mi poslouží jako podklad pro výzkumnou část mé bakalářské práce. Dotazník je anonymní a nikde nebudu šířit jeho výsledky. Na otázku je vždy jedna odpověď (dokud není u otázky napsáno jinak).

Autor: **Jana Musálková**

Obor: Vychovatelství

Ročník: III.

Universita: PdF UP

1) Pohlaví:

- a) muž
- b) žena

2) Věk: _____

3) V jaké rodině jste vyrůstal(a), když jste byl(a) malý(á)?

- a) úplná (oba rodiče)
- b) neúplná (jeden rodič chyběl)
- c) doplněná (jeden rodič není biologický)

4) Jak rozumíte pojmu šikana? Stručně napište.

5) Navštěvoval(a) jste rád(a) školu?

- a) ano
- b) ne

6) Měl(a) jste ve škole dobrého kamaráda?

- a) ano
- b) ne

7) Patřil(a) jste ve třídě do nějaké party?

- a) ano
- b) ne

8) Byl(a) jste svědkem toho, jak někdo ubližoval vašemu spolužákovi ve třídě?

- a) ano
- b) ne

9) Byl(a) jste někdy svědkem šikany v zaměstnání?

- a) ano
- b) ne

10) Ublížíval nebo ubližuje někdo vám? (Pokud na otázku odpovíte NE, přeskočte až na otázku č. 15)

- a) ano
- b) ne

11) Jak vám ubližovali (ubližují)? (můžete označit i více možností)

- a) ignorování
- b) posměch
- c) pomluvy
- d) ponižování
- e) nadávky
- f) bití
- g) fackování
- h) kopání
- i) rány pěstí
- j) jinak – jak? _____

12) Zamyslete se, jak dlouho vám bylo ubližováno a v kolika letech.

- a) kolik týdnů, měsíců popřípadě roků: _____
- b) věk: _____

13) Ten, kdo vám ubližoval, byl chlapec nebo dívka? (můžete označit i více možností)

- a) chlapec
- b) dívka

14) Co si myslíte, že vedlo k tomu, že jste se stal obětí šikany? (můžete označit i více možností)

- a) jiný vzhled
- b) jiný způsob chování
- c) handicap
- d) rodina
- e) jiný důvod – jaký? _____

15) Šikanoval(a) jste někdy někoho?

- a) ano
- b) ne

16) Co vás vedlo k tomu, že jste někoho šikanoval(a)? (můžete označit i více možností)

- a) TV, filmy, počítačové hry
- b) získat nadvládu, ulevit si
- c) touha bavit se
- d) pomsta
- e) výchova rodičů, nápodoba někoho
- f) peníze
- g) snaha zapadnout do party
- h) jiný důvod - jaký? _____

17) Byl(a) jste obětí šikany a zároveň jste i šikanoval(a) někoho jiného?

- a) ano
- b) ne

18) Kdo by mohl/měl podle vás aktérům šikany více pomoci?

Na otázku č. 19, 20 a 21 Odpovězte pouze, pokud jste se osobně nesetkal(a) se šikanou.

19) Jak si myslíte, že je obětí šikany ubližováno? (můžete označit i více možností)

- a) ignorování
- b) posměch
- c) pomluvy
- d) ponižování
- e) nadávky
- f) bití
- g) fackování
- h) kopání
- i) rány pěstí
- j) jinak – jak? _____

20) Co si myslíte, že vedlo k tomu, že obětí šikany bylo ubližováno? (můžete označit i více možností)

- a) jiný vzhled
- b) jiný způsob chování
- c) handicap
- d) rodina
- e) jiný důvod – jaký? _____

21) Co si myslíte, že vedlo k tomu, že agresor obět' šikanoval? (můžete označit i více možností)

- a) TV, filmy, počítačové hry
- b) získat nadvládu, ulevit si
- c) touha bavit se
- d) pomsta
- e) výchova rodičů, nápodoba někoho
- f) peníze
- g) snaha zapadnout do party
- h) jiný důvod - jaký? _____

22) Kdo by mohl/měl podle vás aktérům šikany více pomoci?

Děkuji za Váš čas, který jste strávili vyplňováním krátkého dotazníku.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jana Musálková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií PdF UP Olomouc
Vedoucí práce:	PhDr. Lenka Holá, Ph.D.
Rok obhajoby:	2010

Název práce:	Šikana jako sociálně deviantní jev, její příčiny a projevy
Název v angličtině:	Chicane as social deviant phenomenon, its causes and manifestations
Anotace práce:	Tato práce je zaměřena na šikanu jako sociálně deviantní jev, její projevy a příčiny. Hlavním cílem bylo ukázat, co všechno se může stát spouštěcími mechanismy šikany a také, jaké jsou možné projevy šikany. Práce má také vysvětlit vztah agrese, sociální deviace a šikany.
Klíčová slova:	Sociální deviace, agrese, šikana, příčiny šikany, projevy šikany
Anotace v angličtině:	This thesis is aimed at chicane as a socially deviant phenomenon, its manifestations and causes. The main aim of our research is to show, what can be a trigger mechanism of chicane and also what are the possible manifestations of chicane. The thesis also explain the relation between aggression, bullying and social deviance.
Klíčová slova v angličtině:	Social deviance, aggression, bullying, bullying manifestations, causes of bullying
Přílohy vázané v práci:	Dotazník na téma šikana od PhDr. Michal Kolář Upravený dotazník na téma šikana
Rozsah práce:	55
Jazyk práce:	Český